UDK 323.285:929(497.11)"1944"(093.2)
341.322.5(497.11)"1944"(093.2)
344.3(497.11)"1944"(093.2)

Srđan Cvetković
Institut za savremenu istoriju,
Beograd

"DIVLJA ČIŠĆENJA" U BEOGRADU 1944. Prilog istraživanju likvidacije klasnih i političkih neprijatelja revolucije*

Rezime: Rad se, na osnovu raspoloživih izvora i literature, bavi istraživanjem uslova i okolnosti pod kojim su se u Beogradu odvijala *divlja čišćenja* političkih i klasnih neprijatelja revolucije. Na osnovu izjava aktera, kao što je major OZN-e Milan Trešnjić, svedočenja najbližih, kao i arhivskih dokumenata – sudskih presuda, upisnika i registara Vojnog suda Beograd – može se sa velikom dozom sigurnosti pretpostaviti da su streljani bez legalnog sudskog postupka a da su samo za pojedina lica presude isfabrikovane kasnije. Na intenzitet represije u prvom naletu revolucionarnih snaga uticalo je i anarhično ratno okruženje, kao i momenat osvete (naročito među partizanima s onu strane Drine), ali je pre svega bila na delu *smišljena akcija eliminisanja političkih i klasnih neprijatelja* određena ideološko-političkim potrebama. Liste streljanih objavljivane su u početku gotovo istovremeno u svim gradovima i varošima (Užicu, Požarevcu, Jagodini, Kruševcu i dr.) a kasnije naglo prestaju javno da se oglašavaju što upućuje na to da je reč o planskoj akciji. Obznanjivanje ovih spiskova žrtava revolucionarnog terora imalo je pre svega *propagandno-psihološki funkciju* – da zastraši građane i potencijalne oponente nove vlasti. Koliko se u tome uspelo, svedoči strah koji se uvukao tih godina u politički i ekonomski slomljen građanski sloj i koji je potrajao sve do poslednje decenije XX veka.

Ključne reči: divlja čišćenja, OZNA, politički i klasni neprijatelji, represija u Srbiji.

Srbija i njeni gradovi, označeni od komunista kao centri kolaboracije, leglo "*buržoazije i narodnih neprijatelja*", kao nosioci "*velikosrbskog hegemonizma*", bili su u jesen 1944. posebno na meti revolucionarnih snaga. Sa "*rikom topova*", koji su se primicali s juga, u Beogradu među stanovništvom mešala su se dvojaka osećanja – *strah i euforija*.

---

* Članak je deo rada na projektu Instituta za savremenu istoriju *(Ne)uspešna integracija – (ne)dovršena modernizacija: međunarodni položaj i unutrašnji razvoj Srbije i Jugoslavije 1921-1991*, koji finansira Ministarstvo za nauku i zaštitu životne sredine Republike Srbije (projekt br. 147039).

Euforiju zbog oslobođenja od naci-fašizma mutio je strah i podozrenje od uspostavljanja komunističkog režima. Strah je hranjen glasovima koji su pronosile izbeglice iz Ljiga, Valjeva, Čačka, Kraljeva i drugih mesta u Srbiji o komunističkim čistkama i streljanjima svakoga za koga se sumnjalo da je bio u bilo kakvoj saradnji sa Nemcima. Broj mesta za odlazak iz zemlje je bio ograničen i rezervisan pretežno za najbitnije eksponente antikomunističkih pokreta, a *poslednjim vozom* krenuo je sam Ljotić (12. oktobra 1944, a većina funkcionera pa i M. Nedić krenula još 6.oktobra 1944) dok su sovjetske trupe doprle do periferije već 8. oktobra.[1] Trijumfalni i harizmatični ulazak Josipa Broza Tita na belom konju posle 20. oktobra 1944. iz pravca srušenog Pančevačkog mosta u tek oslobođeni grad, okruženog svojim najbližim saradnicima, istovremeno je uneo zebnju u srca mnogih Beograđana.

Potvrdu o postojanju revolucionarnog nasilja, po oslobođenju Srbije i Beograda, nalazimo čak i kod vodećih aktera revolucije. Dedijer navodi pismo Tita P. Dapčeviću od 16. oktobra 1944.: *„Pošalji mi hitno preko B. Crkve za Vršac jednu od najboljih jakih brigada, eventualno Krajišku. Potrebno mi je da očistim Vršac od švapskih stanovnika."*[2] U tom smislu interesantna je i polemika između M. Đilasa i V. Dedijera oko uloge u pomenutim događanjima. Đilas potvrđuje da je bilo vansudskih progona: „*Još pre našeg ulaska u Beograd mi smo ustanovili kriterijume po kojima će sledbenici Nedića i Ljotića biti ubijani na licu mesta. Ovo je već bilo objavljeno, iako se većina sledbenika Ljotića i Nedića povlačila sa Nemcima. Zasigurno među ubijenima bilo je i onih koje bi i najgori i najnepravedniji sud poštedeo*." Međutim, odriče da su on i Ranković bili "*tvrda ruka*", kako to tvrdi Dedijer, već da je sve konce vukao Tito, pitajući se i o najsitnijim pitanjima: *"..a Ranković je bio samo produžena ruka Titova, po potrebi, nekad stroga nekad blaga...",* dok na drugom mestu dodaje da su masovna streljanja potrajala sve dok Tito u jesen 1945. godine nije povikao na jednom sastanku CK: „*Dosta više sa tim streljanjima, smrtna kazna više nema nikakvog efekta*!"[3]

---

1 Pričalo se da je u Užičkoj Požegi izbeglo skoro svo muško stanovništvo u okolne šume, plašeći se odmazde. U kafanama u Umci i Ripnju kraj Beograda mogle su se videti scene "*masovnog šišanja i brijanja četnika*", nešto iz razočarenja zbog *kraljevog proglasa od 12. septembra,* a više iz razloga bezbednosti – ne bi li ostali neprimećeni u pokušaju da se sakriju u gradu ili da se dokopaju Bosne kuda se glavnina povlačila. Kasnije su im najveći problem predstavljali "*beli vratovi*", na koje su partizanski oficiri na Sremskom frontu obraćali naročitu pažnju; TV-dokumenat *Crveno doba* ; Uglješa Krstić, *Nepristajanje,* Beograd 1997, Audio–dokument: *Intervju Dragog Stojadinovića Borislavu Pekiću*, London 1974. (u posedu autora).

2 V. Dedijer, *Novi prilozi za biografiju druga Tita*, Beograd 1983, 145.

3 V. Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, Zagreb 1981,722; M. Đilas, *Vlast*, London 1983, 14.

Beograd, kao najvažniji centar srpske reakcije, u očima vodećih komunista, trebalo je s posebnom pažnjom očistiti od "*nenarodnih elemenata*". Uspostavljanje narodne vlasti pratio je divlji obračun sa nosiocima kulturnog, političkog i javnog života okupirane Srbije ali i suparničkog pokreta otpora pobeđenog u građanskom ratu. "*Divlja čišćenja*" obavljana su u najvećoj tajnosti i pod okriljem noći, po pravilu bez pisanih tragova, tako da je danas gotovo nemoguće doći do širih i preciznih saznanja, čak i u slučaju da su arhivi odgovarajućih službi i institucija sasvim dostupni. Ne treba gubiti iz vida da se sve odvijalo u atmosferi još uvek nezavršenog rata, u vreme kada su se još mogle čuti topovske salve sa *Sremskog fronta,* udaljenog svega stotinak kilometara. Takođe se i među "*šumskima*" našao raznoliki svet koji nije poštovao partizansku disciplinu niti običaje ratovanja, vođen ličnim lukrativnim razlozima ili osvetom. Ono što danas znamo o ovom nasilju uglavnom se naslućuje iz izjava, svedočenja i memoara žrtava i savremenika, a ređe aktera, posebno onih glavnih, kao i iz ono malo dostupnih arhivskih dokumenata.

U tom smislu veoma je značajna **ispovest majora OZN-e Milana Trešnjića**, potonjeg generalnog konzula SFRJ u Štutgartu, čija je probuđena savest progovorila pre izvesnog vremena.[4] Njegovo svedočenje kao učesnika omogućava nam da jasnije sagledamo atmosferu u kojoj je likvidirano nekoliko hiljada saradnika okupatora ali i nevinih građana. Kako kaže, predložen je za oficira OZN-e u prvoj brigadi Šeste ličke divizije, aprila 1944, pred desant na Drvar, od strane jednog od visokih oficira bezbednosti – Dragoslava Pešića. Pri oslobađanju Beograda, oktobra 1944, dobio je zadatak da zauzme zgradu XII kvarta Uprave grada Beograda na Dedinju i otpočne uspostavljanje narodne vlasti – prikupljanje podataka o držanju stanovništva u vreme okupacije, hapšenje saradnika okupatora i pripadnika zaostalih jedinica Nedićeve garde i žandarmerije. Štab savezne OZN-e nalazio se pri Vrhovnom štabu i istovremeno u štabu II korpusa smeštenom u *Maglajskoj ulici na Dedinju,* a kasnije je premešten u centar grada (tačnije na *ugao Zmaj Jovine i Simine*). Njime su u prvo vreme rukovodili Đuro Stanković, Sreten Vulić, Srđan Grujić (svi iz Šeste ličke), Pavle Pekić, Moma Dugonjić i Dragoslav Pešić. Oni su primali oficire OZN-e iz 16 kvartova u Beogradu, koji su im dolazili na referisanje sa spiskovima pripadnika kvislinškog aparata i građana optuženih za saradnju sa okupatorom.

Ratnu psihologiju i mržnju oslobodilaca prema beogradskoj čaršiji delimično oslikava uspomena majora OZN-e Trešnjića: "*Zakleo sam se još kao skojevac, kad dođem u Beograd i upadnem u ove vile buržoa-*

4 M. Trešnjić, *Vreme razlaza*, Beograd 1988, str.7; *Krug*, br. 8, 1999. Intervju M. Trešnjića.

ske, ovih eksploatatora, krvopija radničke klase i poštenih ljudi, da ću pronaći najluksuzniju vilu nekog buržuja, uskočiti u nju, potražiti najluksuzniji krevet i sa sve čizmama svojim partizanskim i ličkim blatom na njima – leći i prespavati". U očima ličkih, kordunaških i krajiških partizana Beograd je bio fašističko gnezdo koje treba u potpunosti očistiti.

O emotivnom naboju oslobodilaca svedoči i Momčilo Dugalić, jedan od čelnika OZNE u jesen 1944: *"Sećam se da sam, negde u početku rata, rekao sebi da, ako ostanem živ, moram da posetim Banjički logor. Oktobra 1944. došao sam na Trošarinu, tamo su tada bili pašnjaci sa ovcama, krenuo ka Banjici i prva soba na koju sam naišao bila je prepuna dokumenata pobijenih rodoljuba. Od ulaza do dna sobe više od jednog metra visoka gomila! Kako onda da ne hapsimo i ne sudimo zločincima.*"[5] Zloglasni oznaš iz XII kvarta (Dedinje–Senjak) Bata Živančević jednom prilikom se ispovedio Đorđu Laloviću, koga je više puta saslušavao i lično poznavao*: "Čoveku kojeg sam trebao da likvidiram stavio sam pištolj u usta. Molio je i kukao: 'Sinko imam dva sina kaio što si ti!' Ja sam opalio revolver i razneo mu glavu. Tada sam smatrao das sam učinio veliku stvar za partiju".*[6]

Apokaliptična osećanja, strah i očaj u atmosferi linča, kada se nije znalo šta donosi sutra, može se samo naslutiti iz sećanja pojedinih pripadnika građanske klase: "*Čuješ ovo i ono ne možeš prosto da veruješ, osvrćeš se po komšiluku da vidiš koliko je upražnjenih mesta a ono sve popunjeno nekim fanatizovanim i dresiranim došljacima iz Crne Gore i Hercegovine. Oni se gorko obrušuju na tebe i ako si u slavu pobede i oslobođenja pronašao i obukao imalo svečanije odelo, otimaju ti i cepaju novine režeći: 'Kuš reakcijo!' Oni koje si do juče pomagao da ne umru od gladi, delio sa njima i poslednji tanjir kačamaka odjednom te prijavljuju da nisi išao na ovaj ili onaj miting."*[7]

Posebno je stradalo Dedinje, gde su i pre rata živeli najimućniji stanovnici Beograda. Dedinje je oslobađano "*kuću po kuću*" u sadejstvu sa Crvenom armijom, dok je sa Bežanijske kose delovala nemačka artiljerija. Odmah za oslobodiocima išla je OZN-a i "*čistila"* teren. Sa spiskovima u ruci ili bez njih, "*komesarske trojke*" su već od 19. oktobra počele da češljaju ovo elitno "*buržoasko naselje*", koje je među prvima oslobođeno. Po oslobođenju zaveden je policijski čas od 18 do 6 časova ujutro. Novine su pozivale građane na saradnju i obračun sa kolaboracijom i fašizmom.[8] Postojali su već spremljeni spiskovi, ali se radilo sva-

5 *Nedeljni Telegraf*, 17. X 2001, str. 25, Ispovest M. Dugalića.

6 *Svedočenje pilota u penziji Đorđa Lalovića dano autoru 09.03.2004.*

7 *Duga*, br. 2, 1991, str. 80, "Sudbina je dolazila u ponoć – Sećanje B. Jovanovića".

8 Naročito je uneo nemir među građane članak M. Ristića *Smrt fašizmu sloboda narodu*, Borba X. 1944.

kodnevno na prikupljnju podataka i stvaranju kartoteke i dosijea. Saradnika i doušnika u tom poslu nije nedostajalo. "*Moja kancelarija je uvek bila puna naroda spremnog na saradnju*" – tvrdi major Trešnjić. B. Zec, komesar VIII crnogorske brigade, koja je sprovodila čišćenje u XIV kvartu (Čukarica), navodno je priznao pred polazak na Sremski front: *"S ponosom smo išli i borili se, pa kad smo ovde stigli građani su nas oduševljeno dočekali. Iste večeri donosili su nam prijave, davali adrese i imena i adrese izdajnika. Oni su nas sami vodili do tih izdajnika i četnika, kako su za njih govorili. Danas vidim mi smo njima verovali, prijavljene presuđivali i streljali. Mnogo ljudi je stradalo i ne mogu da prežalim što će ljaga pasti na VIII crnogorsku brigadu".*[9]

Nakon prijave građana, organi OZN-e su privodili osumnjičene, a oficiri saslušavali i pravili njihov karton (dosije). Bilo je slučajeva kada su se pripadnici Nedićeve straže, saobraćajni policajci, rečna straža, žandarmi, poštari, vatrogasci i slična uniformisana lica sama predavala smatrajući da se nisu ogrešila o zakon i uprljala ruke u ratu. Većina njih koji se nisu povukli sa Nedićem i Dragim Jovanovićem takva je stvarno i bila. Suđenja su bila tajna i fiktivna. Sa svim kartonima dnevno (nekad i dva puta) odlazilo se u Maglajsku ulicu (Dedinje), gde su ljudi iz glavnog štaba OZN-e gledali spiskove, a njihova olovka najćešće ispisivala dve reči: "*Banjica*" ili "*streljati*". Uglavnom ovo drugo, naročito ako su u pitanju bila uniformisana lica ili lica označena kao "*izraziti neprijatelj*". Skinuti sa spiska nekog ko je u Maglajskoj određen za streljanje bilo je gotovo nemoguće.[10] Prema rečima Slavka Popovića, koji je bio na čelu suda jednog od bataljona, za suđenje nekom licu bila je dovoljna i anonimna dojava. Posle toga lice bi bilo privedeno i proveravana dobijena informacija. U slučaju kad bi krivica bila utvrđena i ako bi taj bio osuđen na smrt, što po njemu nije bilo tako često, nuđeno mu je da odabere poslednju želju, a posle bi bio likvidiran. "*Poslednje želje su se kretale od cigarete do molbe za pomilovanje nekog od članova porodice."*[11] Sa spiskovima iz Maglajske oficiri bi se vraćali u svoj kvart, predavali ih komandirima pratećih vodova, a ovi u toku noći vršili egzekucije u Lisičijem potoku, Banjičkoj livadi i drugde. OZN-a je vršila istražni postupak, ona je "*sudila"* i vršila egzekucije sve dok nakon više od mesec dana Aleksandar Ranković nije zatražio uvođenje redovnih sudova.

"Plan je bio da se pobije što više saradnika okupatora i neprijatelja revolucije" – svedoči Trešnjić. *"Od ljudi u uniformi, nijedan nije bio zlikovac i nije zaslužio metak u čelo, sve ih je trebalo preobući i poslati*

9 *Svedočenje Boška Milanovića penzionera iz Beograda,* 25. aprila 2005.

10 Oslobađanje Dedinja, *Krug* br. 8 1999, 64.

11 Svedočenje Slavka Popovića*, Nedeljni telegraf,* 17. oktobar 2001, 25.

u neku partizansku jedinicu na Sremski front, jer su svi bili voljni da se bore, svi bi rado otišli. Mnogi od njih bili su iskreni rodoljubi i umirali su sa rečima 'Živeli oslobodioci Beograda', 'Živela oslobodilačka vojska' kao na primer intelektualac i građanski političar Milan Komadina. Da su se sklonili dok ne prođe prvi talas, ja tvrdim životom da niko od njih ne bi dobio više od dve godine."[12]

Trešnjićevu ispovest o masovnim streljanjima u Beogradu potvrđuju izjave i svedočanstva savremenika, potomaka i rodbine žrtava. Čitave grupe ljudi u vreme oslobođenja streljane su zajedno. Navodimo samo neka svedočenja iz kojih se može naslutiti istina:

Sećanja akademika Dejana Medakovića ukazuju na način likvidacije dobrog dela Nedićeve administracije. Iako je deo nedićevaca prešao na stranu partizana formiravši pred oslobođenje antifašistički komitet i stupivši u kontakt s Prvom armijom, ili se pak dobrovoljno predao smatrajući da se držao časno u ratu, to ih nije spasilo surove kazne. Najpre su zvanično (preko radija i štampe) pozvani svi neokaljani čuvari javnog reda i mira da se vrate na svoj posao. Tako se javilo verujući u dobre namere novih vlasti *više stotina* žandarma (mahom "*ličke sirotinje*"), pisara, daktilografa i drugih. Međutim svi su oni sabrani, bez odabira i selekcije, u veliku kasarnu garde na Dedinju, poskidani (ostali samo u donjem vešu) i streljani. Po njegovim rečima samo petorica su uspela da pobegnu, "*a dvojica begunaca su dolazila kod mene u Muzej Kneza Pavla, gde sam od 1. marta 1942. godine radio kao kustos da mi pričaju o streljanjima*". Streljanja su vršena bez suđenja i osude, a sami spiskovi su na brzinu pravljeni među onima koji su pali u ovu klopku.[13]

Prema svedočenju arhitekte Mihaila Živadinovića u toj grupi je stradao i njegov ujak Voja Pavlović, koji je bio jedan sitan činovnik nedićeve administracije i dobrovoljno se prijavio verujući u svoju bezgrešnost. Žena žandarma Milana Momčilovića dobila je i zvaničnu potvrdu od javnog tužioca da je njen muž streljan sa ovom grupom kao "*narodni neprijatelj*" nakon što se javio na posao. Nekadašnji oficir OZN-e, A. Garotić, svedoči da su na ulazu u Kalemegdan (kod spomenika Mokranjcu) zakopani leševi oko 30 saobraćajnih policajca iz policijske stanice kod stepenica (ispod Francuske ambasade), koji su tu streljani po oslobođenju Beograda. Pre streljanja su bili skinuti, vezani žicom i oduzeti su im lični predmeti.[14] M. Trešnjić navodi slučaj *saobraćajnog poli-*

---

12 Oslobađanje Dedinja, *Krug* br. *8*, 1999, 64.

13 D. Medaković, *Efemeris II,* Beograd, 283; Lj. Tešić, *Glas javnosti*, 7. decembar 2003, feljton *Crveni uragan nad Beogradom; M. Rajić izveštava* da je *Dika,* jedan od oficira koji je izvršavao streljanja ovih lica kasnije postao major i komandant zavodske milicije u KPD S. Mitrovica. M. Rajić, *n. d*., 262.

14 *Svedočenje Ermolaev Mihaila iz Beograda,* februar 2005.

cajca Poznića, koji se, pošto je slučajem preživeo streljanje na Banjici, ponovo prijavio vlastima ubeđen da je bio greškom osuđen, no ipak je likvidiran, po Trešnjićevim rečima kako ne bi mogao da priča šta se dešava sa pripadnicima bivšeg aparata. "*Godinu dana posle oslobođenja zemlje shvatio sam kakve smo greške činili. Desetine i stotine potpuno nevinih ljudi koji nisu znali da na vreme skinu i zbace uniforme, progutala je narodna revolucija. Svi uniformisani policajci svrstani su u red zloglasne Specijalne policije. Takozvani elitni deo policijskog aparata manje je stradao. Tako je greh manjine platila većina i to po nekim čudnim zakonima zlehude ljudske sudbine.*"[15] Organ Jugoslovenskog nacionalnog radničkog pokreta *Polet* objavio je da je 20. oktobra 1944. streljano više od 20 "*izdajnika radničkog interesa i saradnika NARAP-a*" među kojima su Petar Anđelković, predsednik sindikata obalskih radnika, M. Kaljević – obućar, referent Radničke komore i mnogi dugi. U Kumodraškoj ulici likvidiran je u svom stanu Luka Midžić – limar pred očima žene i dece.[16]

Prema pisanju bivšeg oficira kraljevske vojske K. Aćina, krajem 1944. i oficiri kraljevskog vazduhoplovstva pozvani su da se jave na dužnost u Komandu vazduhoplovstva u Zemunu. Veliki broj pilota je prebačen odatle na pomoćni aerodrom Lisičiji jarak, gde su saslušavani i streljani u blizini sela Jabuke (kod Pančeva).[17] Nićifor Stojanović, iz Lozovika, najpre bio konjički poručnik JV, 1941. biva zarobljen od Nemaca u Aprilskom ratu i odveden u logor Osnabrik odakle je pušten krajem 1942, kada se vratio Beograd. Jedno vreme je bio aktivan u SDS oderedima Nedića i SDK Ljotića, da bi na kratko 1944. pristupio Kolašinskom odredu JVO. Polovinom 1944. dolazi u Beograd, gde će u miru sačekati oslobođenje. Uhapšen je u svom stanu (Zrinska, tj. Frankopanova) odmah po oslobođenju, 20. oktobra, i streljan početkom novembra 1944. na Banjici. Njegov sin Dimitrije od svega desetak godina odlazio je svaki dan od 9. do 15. novembra na Banjicu da sluša prozivke onih koji su streljani kao kolaboracionisti. Dnevno je čitano između pedeset i sto lica. Posle nekoliko dana pročitano je i ime njegovog oca. Ove prozivke su intenzivno potrajale do polovine decembra 1944. Na sličan način završio je major jugoslovenske vojske J. Hudina, koji se kao profesionalni vojnik i pravnik uposlio u nedićevoj žandarmeriji. Čiste savesti sače-

15 *Svedočenje arhitekte Mihaila – Miše Živadinovića*, I 2005; M. Trešnjić*, Vreme razlaza*, Beograd 1988, 8–9; *Izveštaj javnog tužioca br. 179/49,* u posedu Jagode Momčilović (fotokopija u posedu autora); *Svedočenje bivšeg oficira Ozne Aleksandra Garotića iz Beograda.*

16 *Polet,* godina IV, br. 113, 2; M. Rajić, *Srpski pakao u komunističkoj Jugoslaviji*, Beograd 1991, 30.

17 K. Aćin, *Spomenica palih Srba vazduhoplovaca 1941-1945*, Vašington 1975, 262.

kao je oficire OZN-e 21. oktobra 1944. u svom stanu na Čuburi, uveren u svoju ispravnost i moralno držanje. Porodica ga nikad više nije videla. Boško Jokić, pravnik po struci, na službi u ministarstvu unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije u Beogradu, sin Koste, ađutanta kralja Petra I Karađorđevića (na čijoj je sahrani kralj lično prisustvovao), poslednji put se javio kući za slavu 24. novembra 1944, posle čega je uhapšen i zauvek nestao. Isto se desilo i žandarmu sa Dorćola (Đ. Đakovića 7) Radomiru Vasoviću, koga je porodica poslednji put videla na dan oslobođenja Beograda, kada je odveden od pripadnika NOV.[18] Dragoljub Đurić i M. Šumonja, sanitetski potporučnici četvrte klase, zajedno sa još 15 vojnih lica koja su rat provela u Prvom unutrašnjem odeljenju Vojne bolnice (kod Treće gimnazije) kao nemački zarobljenici, po oslobođenju 22. X 1944, pod izgovorom da nisu predali uniformu, privedeni su u IX kvart (Vojvode Milenka 40) na ispitivanje, odakle su posle tri dana odvedeni u nepoznatom pravcu.[19] Kraljevski oficiri, povratnici iz nemačkih logora, izazivali su takođe veliko podozrenje novih vlasti, mnogi su bili uhapšeni i optuženi za špijunažu ili kolaboraciju u logoru a potom i streljani. Pavle Milošević, član JURAO, sa još 11 logoraša iz Mathauzena, mahom oficira JVO, uhapšen je polovinom jula 1945. prilikom repatrijacije u Kranjskoj Gori i isleđivan od majora Sime Dubajića. Zatim su svi poslati u Beograd, držani i mučeni u zatvoru OZN-e na Kosančićevom vencu pod optužbom zasnovanoj na iskazima Ljube Zečevića (kasnije direktora RTB) i još dvojice robijaša – komunista da su u logoru denuncirali i ubijali logoraše komuniste u tamošnjoj bolnici – benzin injekcijama. Većina njih osuđena je na znatne vremenske kazne, dok je Sava Božović, pripadnik DM i logoraš iz Mathauzena, izveden pred Okružni sud u Šapcu i streljan zbog izdaje 1945. godine. U kuću bivšeg konzula Ljubomira Bojovića u ulici Đ. Danićića, čiji je sin Dragan poginuo kao oficir JVO ostavivši ženu i dete, upala je posle 20. oktobra 1944. naoružana grupa, ubila ga, a njegovo telo bacila na ulicu, koje su tek u toku noći sklonili građani. Čeda Milošević, kapetan JVO, polovinom maja 1945. uhapšen je i danima do besvesti mučen u jednoj privatnoj vili na Dedinju (Bulevar mira br. 20), gde mu je iznuđivano pruznanje da bi na kraju bio osuđen na 15 godina robije. Čak je i dvorski kućepazitelj

---

18 *Svedočenje Dimitrija Stojanovića* penzionera iz Beograda, novembar 2006; Svedočenje rođaka J. Hudine Dimitrija Stanojevića, *Glas javnosti,* 8. decembar 2003*;* Svedočenje Jasne Simonović-Zagorac iz Beograda, *Ilustrovana politika,* br. 2505, 20. januar 2007; *Svedočenje Dragane Vasović iz Beograda 1. II 2007; Presuda OKS Beograd o razvodu braka od 27. novembra 1947. (u posedu autora).*

19 *Svedočenje Slobodana Đurića iz Beograda* dano autoru 29. januar 2006, *Politika* 13. oktobar 2005.

Belog dvora na Dedinju još iz vremena kad su tamo boravili srpski kraljevi, Nikola Đorđević, iako star i iznemogao uhapšen već prvih dana oslobođenja, i nakon što je držan u različitim apsanama u Beogradu ubrzo streljan kao narodni neprijatelj.[20]

Prema kazivanju Zorana Markovića i Radisava Poledice iz Beograda, Josif Vulović, M. Vojinović, Joksić i učitelj Jerotijević odvedeni su iz Željezničke kolonije u Košutnjak sa *grupom od 19 ljudi*. Sprovedeni su najpre u sedište XII kvarta na uglu današnjih ulica Bulevar mira i Mladena Stojanovića na Senjaku. Egzekuciju su vršili likvidatori iz Osme crnogorske brigade. Većina ljudi koji su u to vreme uhapšeni odvođena je u Banjički logor i streljana u Jajincima, gde su u vreme rata Nemci streljali taoce. Druge grupe odvođene su u pravcu Lisičijeg potoka, gde su takođe likvidirane.[21] Jovan Jovanović, poreklom iz Seča Reke kod Kosjerića, vlasnik bifea u ulici Milovana Milovanovića u Beogradu, posle hapšenja od strane OZN-e 20. oktobra 1944. zauvek je nestao. U toku jedne racije na Senjaku uhapšeni su krajem oktobra 1944. dr Milorad Ivanić – novinar i direktor "Centrale za humor", Slavko Popadić – vlasnik bombonjere i fabrike čokolade, Mile "Oplenac" – vlasnik kafane s roštiljem i Mika Veselinović – industrijalac, vlasnik metalske fabrike. Sa Senjaka je odvedeno u to vreme još 30–40 ljudi. Svi su likvidirani i pokopani između današnje kafane "Grafičar" i manastira Vavedenje.[22]

Žitelji *Željezničke kolonije* pamte da je predsednik narodnog odbora Azis Sultanović od 17. oktobra do 5. novembra 1944. odveo u nepovrat ugledne *trgovce i fabrikante* iz tog kraja: D. Vojinovića, J. Zumbulović, M. Stojanovića, V. Didića, S. Božića, S. Lazarevića, D. Živanovića, D. Đorđevića, B. Jerotijevića, P. Marcikića, B. Stojanovića i D. Stevanovića. Kada se gospođa B. Zumbulović, žena Josipova, nekako probila do M. Pijade ovaj joj je odgovorio: "*Šta ćete drugarice, svaka revolucija guta svoju najbolju decu!*"[23]

Prva hapšenja na Čukarici i sprovođenja u zatvor XIV kvarta u Radničkoj ulici počela su već u toku noći 20. oktobra 1944. Ovaj rejon bio je u zoni odgovornosti VIII crnogorske brigade, čiji je komesar bio

---

20 Privatna arhiva dr Pavla Miloševića, *Hapšenje pripadnika DM prilikom repatrijacije u Jugoslaviju iz Mathauzena;* Č. Milošević, *Zakasneli raport,* Beograd 1996; M. Rajić, *Srpski pakao u komunističkoj Jugoslaviji,* Beograd 1991, 29.

21 Privatna arhiva advokata Prijezde Popovića, *Iz lične arhive likvidiranih bez presude i utvrđivanja krivice, Iskaz Radisava Poledice i Zorana Markovića*, Velisava Vulovića 7, Beograd.

22 Privatna arhiva advokata Prijezde Popovića, *Iskaz Velimira Popovića,* Petra Mrkonjića 7, Beograd; *Svedočenje Jovanović Miodraga iz Užica* dano autoru, januar 2007.

23 M. Lopušina, *n. d.*, *53.*

Božidar Zec, dok se kao islednik OZN-e pominje Milutinović. Prema jednom iskazu, Antonije Milanović, učitelj u Kusatku, diplomirani horovođa (hor crkve Svetog Đorđa na Banovom Brdu), violinist i glumac, uhapšen je krajem oktobra 1944. zajedno sa B. Savkovićem – studentom glume, sinom advokata Savkovića, R. Pavlovićem – studentom glume, J. Viktorovićem – dvorskim apotekarom (naslednikom preko supruge bogatstva Matije Bana), Mijatom Lučićem – gardijskim majorom, Dušanom Ilićem – glumcem i doktorom M. Stefanovićem iz Radničke ulice, koji je optužen za previjanje nemačkih vojnika u vreme borbi za Beograd. Svi su likvidirani sa još nekoliko desetina građana sa Banovog Brda i Senjaka. Među prvima su uhapšeni i streljani Raka kafedžija, čija je kafana u Radničkoj ulici navodno bila zborno mesto ravnogoraca, opštinski pisari T. Stojković i M. Vojinović i bivši oficir jugoslovenske vojske, solunac M. Lučić (kome je i ćerka zatvarana). Milana Đurđića, trgovca iz Požeške ulice (Banovo Brdo), pronašao je mrtvog dr G. Vukčević u Košutnjaku tako što je video da jedna ruka viri iz zemlje. Malo je otkopao, gurnuo leš i prepoznao Đurđića, ali ga je ponovo zakopao bojeći se represalija.[24] Miloša Pavlovića, po pričanju njegove sestričine Jelene Anđelić-Lazić, odvela je patrola OZN-e iz njegove vile u Rakovici zajedno sa ženom Irenom i nekoliko desetina lica. Videla ga je nakratko ispred zatvora u podrumu fabrike "*Rakovica*", potom su odvođeni negde prema Kijevu. Vezani su žicom, streljani i zakopani u "Markovoj šumi" ispod Belog dvora u blizini Košutnjaka. Jelenina majka je to saznala i otišla na lice mesta, više puta bezuspešno pokušavajući da otkopa leš svoga brata.[25]

U oslobođenom Beogradu s obzirom na velik broj uhapšenih ubrzo je ponestalo **zatvorskih kapaciteta.** Osim u prepunoj *"Glavnjači*" (na mestu današnjeg PMF-a), usled nedostatka prostora OZN-a je uhapšene držala i saslušavala po podrumima raznih zgrada i vila: u *Upravi grada* (ugao Obilićevog i Topličinog venca), *Zmaj Jovinoj ulici*, *Krsmanovićevoj zgradi u Šafarikovoj ulici*, *Čika Ljubinoj*, *Baba Višnjinoj*, *Đušinoj, Vladete Kovačevića* na Senjaku (danas ART televizija), *podrumima fabrike* "*Rakovica*", i drugim ulicama širom grada. Saslušanja su vršena i u privatnim stanovima, dok su ćelije pravljene od podrumskih prostorija, tavana i devojačkih soba. Takvih mesta je prema svedocima u svakoj od beogradskih opština bilo više desetina.

Egzekucija narodnih neprijatelja (po izjavi Trešnjića, ali i drugih svedoka) vršena je uglavnom noću i u potaji na više mesta širom grada.

---

24 *Svedočenje Boška Milanovića,* penzionera iz Beograda, dano autoru 20. aprila 2006; Privatna arhiva advokata Prijezde Popovića, *Iskaz dr G. Vukčevića, direktora centra za TBC "Rifat Burdževič"*, Beograd.

25 Isto, *Iskaz profesora Jelene Anđelić-Lazić,* Beograd, Miročka 5.

Kao najveća stratišta pominju se:[26] *Ambasada Turske* – gde su streljana pretežno uniformisana lica; *Belimarkovićev voćnjak* (gde su iskorišćene nemačke benzinske jame, a potom su rake kopali zarobljenici, pretežno Italijani); *Banjička šuma*; *Košutnjak (oko nemačkog groblja)*, *Lisičiji potok* – možda najveće od svih, na mestu gde je nekad bio majdan za vađenje granita; *kod stadiona "Grafičara" (Senjak)*; *Park Manjež*; *Park Tašmajdan*; *kod hale Pionir*; *Nebojša kula*; *Veliko ratno ostrvo*; *naselje Braća Jerković, Ada Ciganlija*; *stadion "FK Obilić"*; *Rakovica*; *letnja pozornica Topčider*; *Jajinci*, *Željeznička kolonija*, *Šarena ćuprija*, *teren ispod Avale* i druga. Korišteni su ponegde i nemački odbrambeni rovovi kao masovne grobnice. Prema priči starijih Beograđana, još dugo su se posle ovih tragičnih meseci mogli videti ljudi sa ašovima koji su prekopavali Lisičiji potok u potrazi za grobovima svojih najbližih.

O ovome Momčilo Stanojević iz Šapca, koji je kao robijaš učestvovao u uklanjanju žrtava, kaže: "*Zarobljenici su svakodnevno izlazili da nešto rade. Mene je odmah po dolasku nekoliko dana uzastopce zapadalo da idem sa grupom duž desne obale Save, oko Makiša i kamare leševa sturujem u vodu. Ja sam odvlačeći ih bliže matici da ih odnese mislio da su to Nemci napravili, međutim ubrzo me šofer razuverio: 'Sve su to Beograđani, momče. Ovi su ih pobili u oktobru!'*".[27] Slično iskustvo imao je i Stanko Košarić, ćurčijski šegrt rodom iz Požarevca, koji je uhapšen 22. X 1944. na Slaviji i određen u radni bataljon, na Banjicu, da "sahanjuje one koje Nemci nisu pokopali a dovoženi su iz raznih delova grada". "*Međutim mene je bunilo to što se svake noći u logoru mnogo puca. Jednom dok smo radili izdvojeno, rođeni Beograđanin Miroslav Marković procedi: 'Ovo su ti sve Beograđani. Ubrzano ih, svake noći, bez ikakvog suđenja likvidiraju!'*". Potom je raspoređen kao čuvar u Komandu grada (Obilićev venac) gde je pazio na dvadesetak ćelija sa devojkama, koje su "*svake noći nekud odvođene*". Tu je prepoznao i svoju prvu beogradsku ljubav, kći njegovog gazde ćurčije, koja mu se sa suzama poverila da je primoravaju na prostituciju: "*Moram Stane, oca su mi uhapsili, bio je na nekom spisku darodavaca Demokratskoj stranci. Ne znam šta će biti s njim ne smem da zabrljam*". Više je nije video.[28]

Zajedno sa OZN-om na ovom poslu u početku radio je i NKVD, koji je svoju pažnju usmerio na hvatanje najvažnijih ličnosti u okupatorskoj obaveštajnoj službi i obaveštajnoj službi Draže Mihailovića (kao što je hapšenje šefa obaveštajne službe Avalskog korpusa). Prema proceni

26 *Lokacije na kojima su vršena masovna ubistva 1944*. Privatna arhiva advokata Prijezde Popovića.

27 "Sudbina je dolazila u ponoć", *Duga,* br. 2 1991, 79.

28 "Sudbina je dolazila u ponoć", *isto,* br.2 1991, 78.

oficira OZN-e majora Trešnjića, aktivnog učesnika, u "*divljem čišćenju*", reč je o blizu 10.000 streljanih lica samo u Beogradu, od kojih je velik broj zaista nevin i kojima je OZN-a u ovom periodu bila i "*sudija i tužilac*". Intenzitet represije je naročito povećan nakon *diverzije kod Šarene ćuprije* novembra 1944, u kojoj su ubijena petorica pripadnika službe bezbednosti.[29]

Jedan od načina na koji su se mogli "*iskupiti gresi*" bio je odlazak na Sremski front, koji je u nekim slučajevima bio utešna nagrada i način da se izbegne revolucionarni sud. Isto tako to je bio indirektan put da se novi režim oslobodi onih koji ga nisu "*mirisali*". Nakon prisilne mobilizacije i dvodnevne obuke omladina, uglavnom iz Srbije, se u oskudnoj opremi i slabo naoružana našla u jurišu u prvim redovima, kao topovsko meso. Na taj način više hiljada mladih ljudi (između 10 i 30 hiljada), dobrim delom iz građanskih porodica, nije imalo veće šanse da se vrati sa fronta.[30]

Ko je uspeo da preživi tih prvih meseci, kasnije bi bivao osuđen na robiju, ali bi mu glava ostala na ramenima. Da je tako, svedoči *slučaj Milivoja Jovanovića*, načelnika odeljenja Specijalne policije u Beogradu i čoveka koji je kategorisao zarobljenike u logoru na Banjici. Posle hapšenja decembra 1944. osuđen je na samo nekoliko godina robije, a potom se i sam zaposlio u policiji.[31] Sličan je slučaj i tzv. "*zagrebačkog Bećarevića*" *Sava Šapinca,* koji je prošao sa nekoliko godina robije, kao i Dragog Stojadinovića, direktora "*Novog Vremena*", za koje je malo verovatno da bi izbegli smrt da su uhvaćeni oktobra 1944. Taj prvi udarni talas represije potrajao je do kraja novembra 1944, kada je posle govora A. Rankovića *čvrsta ruka* prema neprijateljima naroda i države nastavila da deluje kroz rad vojnih i narodnih sudova, koji su, budući ideologizovani i u rukama partije, postali novo oruđe obračunu sa političkim i klasnim neprijateljem. Opšta *amnestija od 21. novembra 1944.* imala je samo propagandni karakter, pre svega za svetsku javnost, o čemu svedoči i jedan dopis V. Ribnikara Titu: „*Potrebno je da se svet uveri da se po amnestiji i postupa. Potrebno je da OZN-a pusti iz zatvora izvestan*

---

29 Kasnije je u ovom poslu naročit značaj imalo hvatanje Dragomira-Dragog Jovanovića, bivšeg upravnika grada i šefa Srpske državne bezbednosti. Ovaj profesionalni policajac bio je osuđen na smrt streljanjem, ali je navodno po naređenju A. Rankovića izvučen pre streljanja iz zatvora na Adi Ciganliji, pa je isledniku OZN-e, potpukovniku M. Novakoviću otkrio aktivnosti svih okupacijskih službi i čitavu agenturnu mrežu. *Krug*, br. 8, 1999, *Intervju Milana Trešnjića.*

30 "*Ako je obuke uopšte i bilo, trajala je dan-dva, pa su odmah upućivani u borbu."* U. Krstić, *Nepristajanje,* Beograd, 2001; *Svedočenje Ljubinka Jovičića, penzionera iz Beograda*, novembar 2004.

31 Svedočenje majora OZN-e M.Trešnjića*,* Oslobađanje Dedinja, *Krug*, 1999, br. 8, 65.

broj uhapšenih koje amnestija obuhvata. I to da pusti odmah, bez odlaganja da ne bi neprijatelji mogli da tvrde kako mi donosimo zakone na papiru i iz demagoških razloga."[32]

U blizini sedišta OZN-e (Zmaj Jovina 21), u Francuskoj 5, radio je "*punom parom*" preki Vojni sud, dok se centrala OZN-e za Beograd nalazila na Obilićevom vencu br. 48 (studentska menza *Tri kostura*). Suđenja uhapšenim i izvedenim pred *Vojni sud Prvog korpusa* bila su čista formalnost i farsa. Uglavnom su, bez obzira na stepen krivice, osuđivani na smrt, a za većinu slučajeva nedostaju bilo kakvi zapisnici sa sudskog procesa.[33] Zanimljivo je svedočenje advokata Dušana Maksimovića, aktera i čoveka dobro upoznatog sa tadašnjom sudskom praksom: "*Ljude su jednostavno pokupili i streljali, a sve ostalo je naknadno izmišljeno. Uostalom, tek naknadno je proglašen Zakon o krivičnim delima protiv naroda i države, koji je predviđao kažnjavanje za dela koja su izvršena pre stupanja na snagu ovog zakona, pa čak i koja nikada ranije nisu bila opisana kao krivična dela*".[34] O ovoj pojavi ima traga i dokumentima OZN-e. U jednom dopisu OZN-e za Hrvatsku iz januara 1945. stoji: "*Za jedan deo likvidiranih zatraženo je od naših sudova da se izrade presude u svrhu objavljivanja, što je i učinjeno*", a u drugom se otvoreno kaže da je od 102 streljana "*većina likvidirana bez suda.*"[35] To potvrđuju i mnogi delovodni brojevi na presudama Vojnog suda u Beogradu koji su datirani na 1945. godinu, dok su žrtve streljane još novembra 1944.[36] Većini streljanih u ovo vreme kasnije su iskonstruisane i napisane optužnice i presude, koje ni oni niti njihove porodice nikada nisu videli, niti je legalan postupak pred sudom sproveden. Optužnice su šture i stereotipne: *"Nedićev saradnik", "služio okupatoru", "pozivao narod u borbu protiv NOP-a"* itd. Mnogi koji su pomagali otpor protiv Nemaca, ukoliko je taj otpor išao preko nacionalnog pokreta Jugoslovenske vojske u otadžbini ili koji su spasavali simpatizere partizana ili četničkog pokreta, optuženi su zbog veza sa Nemcima i zamenom teza predstavljani kao

32 "*I Englizi su primili amnestiju vrlo dobro. Juče ujutro probudili su me telefonom i čestitali mi. Za njih je amnestija senzacionalna stvar i Harison mi kaže da će u savezničkoj javnosti izazvati najbolji utisak."* Arhiv J. B. Tita, Fond KMJ II-5b/13; *Pismo V. Ribnikara J. B. Titu od 23. novembra 1944.*

33 AJ, DK-110, *Popis optužnica i presuda.*

34 D. Medaković, *Efemeris III,* Beograd 1997, 60; Advokat D. Maksimović, koji je branio Mihajla Kocića, jednog od optuženih u procesu članovima *Nacionalno revolucionarne omladine (NRO)* 15-18. maja 1946, ispričao je ovo akademiku Medakoviću prvih meseci posle rata.

35 *Partizanski i komunistički zločini u Hrvatskoj 1944-1946, Dokumenti*, Slavonski brod 2005, 55. i 57.

36 AVII, *Upisnik Vojnog suda Beograd 1945.*

ljudi koji su denuncirali patriote (npr. prof. Branko Popović). Nisu dobro prošle ni javne ličnosti koje su gledale svoj posao – glumci, muzičari i slični jer je i njihovo ponašanje tretirano kao svojevrsna kolaboracija. Liste streljanih objavljivane su u početku gotovo istovremeno u svim gradovima i varošima (Užicu, Požarevcu, Jagodini, Kruševcu i dr.), a kasnije naglo prestaje javno oglašavanje što upućuje na to da se radi o planskoj akciji. Obznanjivanje ovih spiskova žrtava revolucionarnog terora imalo je pre svega *propagandno-psihološki funkciju* – da zastraši građane i potencijalne oponente nove vlasti. Koliko se u tome uspelo, svedoči i strah koji se uvukao tih godina u politički i ekonomski slomljen građanski sloj, koji je potrajao je do poslednje decenije XX veka.

Ponešto se ipak može zaključiti i na osnovu novinskih izveštaja i presuda vojnih sudova. Najozbiljniji trag svakako donosi "*Politika*" od 27. XI 1944, koja na prve dve strane objavljuje "*Saopštenje Vojnog suda Prvog korpusa N.O.V.J. o osuđenim ratnim zločincima u Beogradu*" **sa spiskom od 105 streljanih** osoba.[37] Streljane ličnosti sa liste pripadale su različitoj ideološkoj i političkoj orijentaciji ali i su i različito delovale u ratnim uslovima. Međutim, po istom receptu kao i kod nekih kasnijih političkih procesa (D. Mihailović, CNK, D. Jovanović) i ovde su se našli na istoj listi stvarni saradnici Gestapoa, ljotićevci i nedićevci, pored četnika i nekih viđenijih javih i kulturnih radnika. Time se želeo nametnuti utisak i shvatanje da svi oni nose isti stepen odgovornosti, a krivica kolektivizovati, čime je kažnjavanje ratnih zločinaca revolucija instrumentalizovala za obračun sa ideološko-političkim i klasnim neprijateljima.

Vojni sud Prvog korpusa NOVJ sudio je optuženim izdajnicima i neprijateljima naroda na svojim zasedanjima 26. i 30. oktobra i 2, 6, 10, i 18. novembra 1944. Smrtna presuda im je izrečena kao narodnim neprijateljima i ratnim zločincima u *smislu članova 13, 14, i 16. Uredbe Vrhovnog štaba o vojnim sudovima*. Sve presude brzo su i izvršene. Analizom liste od 105 streljanih može se utvrditi da je reč o vrlo heterogenoj grupi kako u ideološko-političkoj orijentaciji tako i u profesionalnom i socijalnom smislu. Ipak veliki deo streljanih pripadao je Nedićevoj administraciji i policiji (38%), zatim četničkoj organizaciji (20%), dok su ostali bili saradnici Gestapoa (20%), građani-izdajnici (15%), ljotićevci (4%) i ostali (3%). Socijalna i profesionalna struktura nije ništa manje raznoroda. Najviše su na meti bili pripadnici Nedićeve administracije i oružanih formacija, ministri i pomoćnici (gotovo 75%), ali je tu bilo i uglednih profesora, glumaca, novinara, pa i studenata.

37 Saopštenje Vojnog suda Prvog korpusa N.O.V.J. o osuđenim ratnim zločincima u Beogradu, *Politika,* 27. novembar 1944.

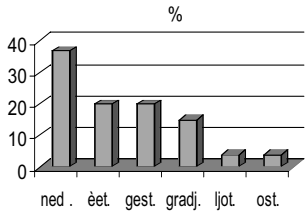

Politička struktura 105 streljnih novembra 1944.

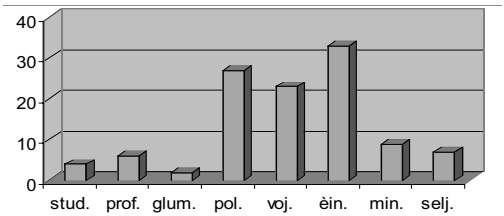

Profesionalna i socijalna struktura 105 streljanih novembra 1944.

Pored stvarnih kolaboracionista i mogućih ratnih zločinaca, streljani su bez valjanog sudskog postupka ministri i njihovi pomoćnici (čak i iz sporednih resora), činovnici, ali i ljudi koji su u vreme okupacije *gledali svoja posla* i posedovali značajniji kapital, imali simpatije za četnički pokret, kritikovali i ismevali komuniste i njihovu taktiku, ili su naprosto bili ugledni kulturni i javni radnici koji nisu prihvatali komunističku ideologiju. Oštrica mača bila je usmerena prema *starom građanskom staležu i nasleđenoj društvenoj eliti predratne Srbije.*

Od bivših **ministara i pomoćnika ministara, poznatih političara** među 105 objavljenih imena 27. novembra 1944. u *Politici,* streljani su uz štura obraloženja:[38]

Inž. Radoslav Veselinović – inženjer agronomije, ministar poljoprivrede i ishrane u Nedićevoj vladi, "*organizator i rukovodilac planskog pljačkanja srpskog naroda, u korist okupatora i njegovih pomagača"*. Odluka DK ga tereti još da je radio na uključivanju narodne privrede u nemački ratno-privredni plan, učestvovao na zborovima u Valjevu, Mionici i Jagodini (1942–1944), u kojima je "*pozivao na red i mir i osuđivao Maršala Tita i NOP."*[39]

Srbislav Đokić – pomoćnik ministra socijalne politike i narodnog zdravlja, krivica nije bliže navedena osim da je "*...sprovodio politiku Nedićeve vlade*".

Dušan Đorđević – ministar finansija Nedićeve vlade, "*bio je povezan sa Dražom Mihailovićem, kome je predavao znatne sume državnog novca"*. U dosijeu DK kaže se samo da je "*učestvovao u donošenju uredaba i zakona kojima se regulisala borba protiv NOP-a"* i da je time saučesnik Nedića.[40]

Đura Janković – bivši ministar privrede u vladi M. Stojadinovića, zato što je "*pružao podršku kvislingu Nediću"*. Prema jednom svedoku,

38 "Saopštenje Vojnog suda Prvog korpusa NOVJ o suđenju ratnim zločincima u Beogradu"*, Politika*, 27. novembar 1944; *Pogledi*, br. 2, Kragujevac 1991.

39 AJ, DK-110, F-1696, jed. 94-238.

40 AJ, DK-110, F-2902, jed. 105-379.

on se oslanjao na prijateljstvo sa N. Kalabićem i mirnu savest jer nije učestvovao u okupacionom režimu, pa je odbio da beži iz Beograda.[41]

Dr Petar Zec – bivši senator i sekretar *srpskog Crvenog krsta*, u toku rata se karakteriše kao "*jedan od vrlo bitnih saradnika Nedićevih, imao tesne veze sa nemačkim okupatorom"*.

Momčilo Janković – bivši ministar pravde u Aćimovićevoj komesarskoj upravi i Nedićevoj vladi, za koga se navodi: "*bio je jedan od najbližih saradnika izdajnika Aćimovića i Nedića"*. Međutim, drugi izvori govore da je bio u velikom sukobu sa M. Nedićem oko politike prema Nemcima te je iz tog razloga napustio vladu posle godinu dana.[42]

Đura Kotur – bivši senator, pomoćnik ministra socijalne politike u Nedićevoj vladi, označen kao "*jedan od najvernijih saradnika Nedićevih"*. Zanimljivo je da su ga *austrijske vlasti* još 1915. *isto osudile za veleizdaju* jer se prihvatio dužnosti predsednika opštine u vreme ulaske srpske vojske u Zemun avgusta 1914. pa je emigrirao u Srbiju.[43]

Marjanović Čedomir – ministar pravde u Nedićevoj vladi, aktivan ljotićevac, "*pozivao narod na aktivnu borbu protiv Narodno-oslobodilačke vojske*".

Dr Jovan Mijušković – ministar socijalne politike i narodnog zdravlja, "služio okupatoru i *pozivao u borbu protiv NOP-a"* i radio pored ostalog na "*propagiranju nemačko-okupatoske politike po direktivama okupatora i domaćih izdajnika"*.[44]

Dr Milan Horvatski – pomoćnik ministra finansija u Nedićevoj vladi, "*organizator pljačke nad našim narodom... održavao tesne veze sa Dražom Mihailovićem kome je poslao znatne sume državnog novca"*.

Milan Milovanović – sin Koste Pećanca*, 'Vojvoda Pećanac mlađi', "organizator Pećančevih bandi. Organizovao je potere za partizanima u topličkom okrugu. Streljao više pripadnika NOP i poslao ih u smrt"*.

Poznato je, mada nije na ovom spisku, da je bivši ministar i član SDS **Juraj Demetrović** stradao u ovim čistkama.[45] Kao Hrvat iskrene jugoslovenske orijentacije i prijatelj Srba, prokazan od Pavelića, rat je proveo u Beogradu, zatvaran od okupacionog režima, nanovo uhapšen odmah po oslobođenju i streljan.

---

41 Audio-dokument: *Intervju Dragog Stojadinovića Borislavu Pekiću*, London 1974.

42 Audio-dokument: *Intervju Dragog Stojadinovića Borislavu Pekiću*, London 1974.

43 Č. Mitrinović, *Biografski leksikon, Senat – Narodna skupština*, Beograd 1935, 37.

44 AJ, DK-110, F-1696, jed. 94-240, U dosijeu DK navodi se kao glavna krivica učešće na zboru na Ubu 25. maja 1942.

45 "Masovne grobnice na pragu prestonice"*, Pogledi*, Kragujevac, jun 1991, broj 104.

Van ovog objavljenog spiska zna se da su osuđeni na smrt ili streljani u ovom talasu:[46]

Risto Jojić – bivši komesar za prosvetu u vladi M. Aćimovića (do jula 1941) i član Demokratske stranke. Optužen i streljan "*za služenje okupatoru i potpisivanje Apela srpskom narodu avgusta 1941.*"[47]

Buda Cvijanović – pomoćnik ministra poljoprivrede Veselinovića u Nedićevoj vladi, streljan zato što je "*kao član vlade pomagao okupatora i pljačkanje rođene zemlje*".[48]

Dr Miloš Radosavljević – član GO Demokratske stranke pre rata, pod okupacijom neko vreme ministar poljoprivrede u Nedićevoj vladi, nakon ostavke živeo do kraja rata u Smederevskoj Palanci. Uhvaćen u Beogradu i streljan negde u prvoj polovini 1945. (februar-mart).[49]

Božidar Đ. Nedić – brat generala Milana Nedića i narodni poslanik, bivši potpredsednik beogradske opštine i direktor Beogradske štedionice, invalid iz Prvog svetskog rata i penzioner, "*bio je jedan od glavnih propagatora za prijateljstvo Srba i Nemaca, nemački novi poredak u Evropi i veliki ideološki protivnik saveznika naših naroda Engleske i SSSR-a*". Zamerano mu je i na nizu antikomunističkih članaka u *Novom vremenu,* gde partizane naziva "*šumskim ološem*" i *"internacionalnim šljamom"*, kleveće saveznike, NOP, druga Tita, a Ligu naroda karakteriše kao "*preduzeće za sramnu podvalu narodima sveta*."[50]

Kosta Luković – filozof, francuski đak i bivši opunomoćeni ministar Kraljevine Jugoslavije, poznati pozorišni kritičar, ugledan novinar i višegodišnji šef presbiroa vlade M. Stojadinovića.[51]

Ilija Mihajlović – ugledni trgovac, dugogodišnji narodni poslanik i predsednik Narodne skupštine.

Dr Stevan Ivanić – bivši komesar narodnog zdravlja i ministar socijalne politike u Nedićevoj vladi, hapšen i od Nemaca 2. oktobra 1941, oglašen kao "*narodni neprijatelj*", uspeo je da emigrira.[52]

---

46 AJ, DK, 110, fasc. 828, jed. 828-879.

47 AJ, DK-110, fasc. 826, jed. 878, *Zapisnik sa saslušanja Riste Jojića.*

48 AJ, DK-110, fasc. 826, jed. 879, *Presuda Vojnog ratnog suda I proleterskog korpusa.*

49 Desimir Tošić, *Demokratska stranka 1920-1941*, Beograd, 112.

50 AJ, DK-110, dos. br. 64, B. Nedić je prvo emigrirao u Austriju, a zatim u Englesku, gde je umro 1962. Milutin Nedić, drugi brat Milana Nedića, otrovao se u Austriji krajem 1945. zajedno sa ženom kako ne bi pao u ruke OZN-i i zloglasnom kapetanu Kilibardi; Audio-dokument*: Intervju Dragog Stojadinovića Borislavu Pekiću,* London, 1974. (u posedu autora).

51 Masovne grobnice na pragu prestonice, *Pogledi*, Kragujevac, jun 1991, 104.

52 AGB, BDS, PA, I-45.

Neki od bivših političara su imali više sreće pa su završili samo sa vremenskom kaznom:

Dr Radenko Stanković – poznati profesor Medicinskog fakulteta, bivši ministar prosvete i kraljevski namesnik, uhapšen krajem 1945, osuđen tek 1949. na 12 godina i poslat na izdržavanje kazne u KPD Sremska Mitrovica, gde se razboleo i umro 1954. po puštanju iz zatvora.[53]

Toma Maksimović – U Nedićevoj vladi zauzimao mesto komesara za izbeglice. Imao je više sreće nego streljani šef Crvenog krsta dr Petar Zec, uhapšen je i krajem 1944. osuđen na 5 godina robije, koje je odležao u S. Mitrovici.[54]

Po ulasku u Beograd, hapšen je i maltretiran slavni *general Petar Bojović*, a njegov sin Dobrosav osuđen je na zatvorsku kaznu od 12 godina, koju je odležao u Sremskoj Mitrovici. Major *Dragutin Gavrilović,* čuveni komandant odbrane Beograda iz 1915, po povratku 1945. iz nemačkog ropstva hapšen, saslušavan i izgladnjivan pa je ubrzo preminuo, a njegove dve kćerke, Milica i Emilija, su obeščašćene. *Petar Simić*, junak sa Solunskog fronta, komandant kraljeve garde, posle mučenja osuđen je na višegodišnju zatvorsku kaznu. Ne mogavši da izdrži zatvorsku torturu ubio se 18. jula 1948, skočivši naglavačke na betonsku podlogu. *Aleksandar Cincar Marković,* uhapšen zajedno sa ženom oktobra 1944, i bio u istražnom zatvoru Glavnjača. Krajem 1945. ili početkom 1946. umro je u zatvoru. O njegovom hapšenju ne postoje pisani tragovi niti je njegovo hapšenje i smrt oglašeno u štampi. Njegova žena je samo dobila obaveštenje da je izvršio samoubistvo i da nasleđuje njegovu penziju.[55]

Na spisku likvidiranih objavljenom u *Politici* našli su se, pored navedenih političara, istaknuti javni i kulturni radnici, profesori, novinari, glumci i drugi.

Od **univerzitetskih profesora i kulturnih radnika** streljani su:

Dr Branko Popović – profesor Univerziteta i dekan Tehničkog fakulteta, "*…najbliži saradnik ministra Jonića. Bećarevićiu denuncirao veći broj slobodoljubivih studenata i građana".* U odluci DK se još navodi rad na fašizaciji srpskog naroda preko tzv. *Srpskog civilnog plana*.[56]

---

53 Drugi namesnik Ivo Perović je posle izručenja oktobra 1945 osuđen tek avgusta 1949. na 11 godina. – M. Garčević, *Političari građanske orijentacije KPD S. Mitrovica 1945-1955*, Filozofski fakultet, diplomski rad 2003, 377.

54 AVII, *Upisnik Vojnog suda Beograd 1945,* R. br. 322/44.

55 A. Đurić, Podsetnik za komuniste, *Dveri srpske,* br. 26, 2005; Milan Rajić, *n. d.*; Audio dokument*: Intervju Dragog Stojadinovića Borislavu Pekiću* (u posedu autora).

56 AJ, DK-110, F-762, jed. 85-766.

Dr Ilija Pržić – profesor Univerziteta, "*bliski saradnik i savetodavac Aćimovića, član Nedićevog Državnog saveta. Istakao se odanom službom okupatoru*."

Dr Svetislav Stefanović– znameniti pesnik i književnik, jedan od osnivača avangardne poezije u Srbiji i lekar u Balkanskim i Prvom svetskom ratu, optužen kao "*nemačko-Nedićev komesar Srpske književne zadruge, ideolog fašizma. Jonićev savetnik po pitanju gonjenja Zadruge književnosti i književnika. Član nemačke komisije za klevetanje sovjetskih vlasti u vezi sa nemačkim zločinima u Vinici. Jedan od saradnika na izradi Srpskog civilnog plana"*. On je streljan, između ostalog, i zbog predavanja u Novom Sadu tokom 1942, zbog čega su ga napali Eli Finci i Oskar Davičo u *Borbi.*

Kosta Mihajlović – direktor gimnazije u Čačku. "*Bio je član komisije koja je u Čačku sastavljala spiskove simpatizera partizana... kao veliki prijatelj Nemaca priređivao je nemačkim oficirima večere i predlagao im ko od građana treba da bude streljan*."

Pored ovih stradalnika *velikog čišćenja* ozvaničenih u *Politici* poznate su kao žrtve, na osnovu svedočenja, štampe i dokumenata sledeće ličnosti:

Grigorije Božović – bivši narodni poslanik, književnik i publicist. "*U vreme narodnog ustanka u Crnoj Gori i Sandžaku protiv fašističko-talijanskog okupatora pružao mu moralnu pomoć"* osnivanjem *Nacionalnog odbora u Pljevljima*. Uređivao izdajnički list *Pljevaljski vjesnik,* koji je finansijski pomagao okupator, u klubu *Ćirkovo* čitao svoje pripovetke i na taj način kulturno sarađivao sa okupatorom i 1941. "*Držao posmrtni govor izdajniku Peri Vojinoviću* (pripadniku žandarmerije – nap. aut.) *kada je osudio njegove ubice i NOB"*.[57]

Momir Veljković – profesor gimnazije, pisac i bivši upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu, streljan zbog kulturne saradnje s neprijateljem.

Dr Miloš Trivunac – priznati stručnjak i redovni profesor na katedri za germanistiku Beogradskog univerziteta. "*Bivši ministar prosvete i potpisnik Apela srpskom narodu 13.VIII 1941. objavljenog u 'Novom vremenu', pisac članka 'Sudbonosni čas' februara 1942. kojim s u napadnute tekovine NOB-e."*[58]

Dr Tihomir Marković – asistent na Medicinskom fakultetu u Beogradu, zato što je "*u leto 1943. u Beličkom srezu držao predavanja o na-*

57 Arhiv VII, *Upisnik Vojnog suda Beograd za 1944*, R. br. 320/44; *Borba*, 4. januar 1945.

58 Arhiv VII, *Upisnik Vojnog suda Beograd za 1944*, R. br. 301/44; *Borba*, 4. januar 1945.

rodnom zdravlju u kojim je kudio NOP, druga Tita i komunizam i tvrdio da ta ideja nikad neće uhvatiti koren u srpskom narodu". Osuđen je na smrt u odsustvu pošto je neposredno pred oslobođenje uspeo da izbegne na Zapad.

Milan Đurčić – direktor Subotičke gimnazije i rezervni oficir, pušten je kao bolestan iz nemačkog zarobljeništva ali je potom uhapšen od novih vlasti i streljan zbog izdaje i kolaboracije.[59]

Van ovog spiska zna se da su osuđeni na smrt i **Bartulović Niko** – književnik, jugoslovenski orijentisan Hrvat i pristalica vlade u izbeglištvu, iako je dočekao kraj rata u okupatorskom splitskom zatvoru. Pisac i novinar **Velislav Spasić,** uoči rata u duševnoj bolnici, u vreme okupacije u Novom Sadu je pokrenuo list *Nova Pošta*, presudom Vojnog suda za Bačku i Baranju osuđen je na smrt streljanjem jer je "*... servirao našem narodu laži gebelsovske kuhinje, veličao Hortija Nađa kao i izdajnike našeg naroda, iznosio klevete i neistine o NOP*-u".[60] **Stanislav Krakov**, književnik i poslednji urednik *Novog vremena*, rođak M. Nedića, oglašen za *narodnog neprijatelja,* uspeo je da emigrira jednim od poslednjih vozova za Nemačku (8. septembra 1944).[61]

Od **novinara** na ovom spisku su se našli:

Jovan Tanović – "predratni urednik *Politike* i novinar *Novog Vremena*, saradnik *Obnove* i drugih fašističkih listova. Održavao tesne veze sa Nemcima, jedan od rukovodilaca Nedićeve okupatorske propagande." Dragi Stojadinović pak navodi da je tokom rata uređivao nedeljni list *Srpsko selo*, koji se držao prilično rezervisano u odnosu na zvaničnu propagandu.[62]

Velibor Bata Jovanović– novinar i urednik sportske rubrike *Obnove*. Optužen da je kao "*član Ljotićevog ZBOR-a, saradnik* Obnove *u svojim člancima širio je laži protiv NOV i podržavao izdajničku Nedićevu politiku"*. Međutim, drugi svedoci navode da je bio u neprijateljskim odnosima sa Ljotićem još od predratnih izbora, zbog čega je smenjen, pa je do kraja rata radio u Državnom arhivu baveći se istoriografijom.[63]

Svetolik Savić – novinar, izdavač i urednik *Balkana*, nemački i Nedićev plaćenik. "*U svojim člancima bestidno je napadao Englesku, SSSR, Ameriku i Narodno-oslobodilački pokret."*

---

59 *Pogledi*, br. 2, Kragujevac, jun 1991, 104.

60 R. Danilović, *Upotreba neprijatelja*, Valjevo 1993, 93; *Ljubo Leontić* kao i *Bartulović, s kojim je drugovao,* bivši Orjunaš, postao je međutim posle rata ambasdor u Londonu.

61 Audio-dokument*: Intervju Dragog Stojadinovića Borislavu Pekiću,* London 1974.

62 *Isto*.

63 *Isto*.

Dušan Glišić – tehnički direktor *Novog Vremena*, zet Milana i Dragog Stojadinovića. Za njega stoji samo da je "*agent nemačke obaveštajne službe*".

Bogdan Simić – novinar iz Beograda, stalni saradnik *Novog Vremena*, uređivao je spoljnopolitičku rubriku. "*Po uputstvima Nemaca pisao slavopojke nemačkoj vojsci i fašizmu, isticao nemačke uspehe, obmanjivao javnost o slabosti i neslozi saveznika, održavao bliske veze sa GESTAP-om.*"

Aleksandar Babović – novinar *Novog Vremena*, "*u svojim člancima zastupao okupatora i izdajnika Nedića a širio laži i klevete protiv NOP-a*".

Sima Francen – novinar iz Beograda, "*saradnik 'Novog Vremena' održavao tesne veze s GESTAP-om, bio je neumoran u pisanju članaka o spoljnopolitičkoj situaciji i veličanju Nemačke i nemačke vojne sile kao i žučnim i bestidnim napadima na saveznike i savezničke vojske.*"

Vujica Brković – "*spiker radio Beograda kojim su upravljali Nemci, student iz sreza Takovskog*".

Mladen Ivanić – novinar, *solunac*, direktor *Centrale za humor* (na mestu današnjeg bioskopa *Jadran*), streljan bez presude sa M. Veselinovićem – preduzetnikom, S. Popadićem – vlasnikom bombonjere i M. Petrovićem Oplencem – kafedžijom, 8. novembra 1944. na Senjaku u blizini manastira Vavedenje.[64]

Uz njih, u to vreme likvidiran je, što *Politika* nije objavila, ugledni publicista i novinar, začetnik anarhosindikalizma u Srbiji – **Krsta Cicvarić.** Poluslep, odveden je iz svog stana, u Skerlićevoj 14, na gubilište.[65] Hapšeni su i osuđivani bivši direktori i urednici *Politike* – **Jovan Popović** i **Diša Stefanović.** U noći 4/5. januara 1945. pored ostalih likvidiran je i rođeni brat Milke Minić, **Dušan Janković,** koji je u toku rata uređivao *Miki Mausa*.[66] **Miloš Milošević**, publicista, pisac političkih članaka i pamfleta, jedan od inicijatora agrarnog socijalizma u Srbiji, urednik i izdavač lista *Novosti*, optužen da je pod okupacijom sarađivao sa Nedićevom vladom, navodno se otrovao u stanu zajedno sa ženom da ga OZN-a ne bi uhapsila. **Dragi Stojadinović**, ratni direktor *Novog Vremena*, iako je uspeo da emigrira u Nemačku (8. septembra 1944) izru-

64 *Svedočenje Milice Veselinović*, penzionerke iz Beograda, dano autoru 9. marta 2004.

65 Po drugoj verziji, ubijen je u svom stanu gde je živeo sam sa deset mačaka – M. Lopušina, *n. d.,* Beograd 1997, 53; "Masovne grobnice na pragu prestonice", *Pogledi*, br. 2, Kragujevac, jun 1991, 104.

66 "Sudbina je dolazila u ponoć", *Duga*, br. 1991, 79.

čen je jula 1945, a osuđen avgusta 1946. na smrt, pa zatim pomilovan na 15 godina robije.[67]

Od **umetnika** streljani su*:*

Aleksandar Cvetković – popularan i od strane svojih kolega označen kao jedan od najtalentovanijih glumaca svog vremena. Isticao se naročito u Nušićevim komedijama. Optužen je da je "*kao glumac u raznim Nedićevim pozorištima i preko radija se istakao ismevanjem i omalovažavanjem Engleske, Sovjetskog saveza, Amerike i našeg Narodno-oslobodilačkog pokreta"*. Takođe mu je uzeto za zlo što je za vreme rata *radio okupacionom režimu,* uplašen da ga kolega Mića Vasić ne denuncira kod Nemaca što je uoči rata u pozorištu *Kišobranci* pevao kuplete protiv fašizma i Hitlera.[68]

Jovan Tanić – iako je u Beograd ušao sa oslobodiocima, priključivši se partizanima (po oslobođenju Valjeva septembra 1944), optužen je za "*ismevanje partizanskog pokreta i služenje okupatoru"*. Nije mu oproštena delatnost u *Centrali za smeh,* kao i neslana šala na pozorišnoj sceni za vreme rata na račun NOB-a ("*Idu partizani! Šta, patlidžani*?").[69] Takođe je osuđen i zbog toga što je prisustvovao ravnogorskoj skupštini u selu Ba, januara 1944.

Ljuba Vasiljević – glumac, takođe prisutan na skupštini u selu Ba, za vreme rata radio u pozorištu *Srbobran,* nacionalne i pronemačke orijentacije, koje je bilo navodno *proljotićevski orijentisano.*

Lazar Jovanović ("Lepi Laza") – voljom sudbine bio je junak tragikomedije. U *Politici* 27. novembra 1944, pod br. 35, objavljeno je da je *streljan "bivši glumac iz Beograda jer je denuncirao više rodoljuba kod četnika koji su ih pobili... i istakao se u širenju laži i kleveta protiv NOP-a."* Međutim, slučajem je izbegao smrt, ubrzo se vratio pozorištu i bio zapažen glumac u Nišu.[70]

Glumica **Olga Spiridonović** svedoči da je po oslobođenju Beograda, pored navedenih, uhapšeno niz glumaca i drugih umetnika, pa je u jednom trenutku i ona bila u višednevnom pritvoru u *Upravi grada* i *Glavnjači* sa: Nadom Riznić, Gordanom Gošić, Rut Parnel, Nadom Aranđelović (primabalerinom), Nikolom Cvejićem, Stanojem Jankovićem, Mir-

---

67 Audio-dokument: *Intervju Dragog Stojadinovića Borislavu Pekiću*, London 1974, u posedu autora; D. Jovanović, *Ljudi, ljudi*…, 33 i 354.

68 Audio-dokument: *Intervju Dragog Stojadinovića Borislavu Pekiću.* Zanimljivo je da hrvatski glumci, poput Jože Horvata i drugih, koji su nastavili da igraju pod ustaškim režimom, nisu snosili nikakve posledice. – A. Draganić, *Titova obećana zemlja*, Beograd 2004, 253.

69 Privatna arhiva Prijezde Popovića*, Iz lične arhive likvidiranih bez presude i utvrđivanja krivice, Svedočenje Stevana Jankovića.*

70 R. Danilović, *Upotreba neprijatelja*, 94.

kom Milosavljevićem, Vladetom Dragutinovićem i drugim. Kada su ih prebacili do *Glavnjače,* sve osim A. Cvetkovića, J. Tanića i Ž. Stokić su pustili iz zatvora. Prema njenom iskazu, spasio ih je Đilas, dok je R. Zogović bio za to da se streljaju. Glumac **Dušan Ilić,** vođa umetničke grupe *Čika Duško* na Čukarici koja je delovala u okviru Crvenog krsta, označene od skojevaca kao *ravnogorska,* uhapšen je i streljan (bez sudskog postupka) sa još tri člana grupe. Zanimljivo je da je član nesretne glumačke družine *Čika Duška Ilića*, Milan Srdoč, kasnije poznati glumac, dobio kao "utešnu nagradu" Sremski front.[71] Pozorišni reditelj **Josip Kulundžić** je imao sreće**,** osuđen je na *samo* 3 godine prinudnog rada zbog rada u *Umetničkom pozorištu* i kulturne saradnje s Nedićevim režimom. "*Odlazio je i na gostovanje u pozorište u Pančevu, gde ispravni Srbi nisu nikako mogli ići jer je trebala specijalna propusnica"* – kaže se između ostalog.[72]

Komentar presude u saopštenju Vojnog suda komande grada Beograda najbolje odražava shvatanja i poglede na kulturnu elitu onih koji su sudili*: "Mnogi ljudi koji su bili u bivšoj Jugoslaviji poznati kao javni radnici izmenili su se u toku okupacije od nacionalnih radnika u narodne izdajnike... Ti javni neradnici vodili su računa samo o svojim honorarima i kad nije bilo više fondova stare Jugoslavije oni su se stavili u službu neprijatelja vršeći propagandu u svom narodu".*[73]

Široko definisane i neodređene optužnice pune šturih i stereotipnih kvalifikacija, stroge i neprimerene kazne, izrežirani, nelegalni i *tajni* sudski procesi bili su u potpunosti u rukama OZN-e, koja je sprovodila revolucionarnu čistku u Beogradu i širom Srbije. Najeksplicitniji primeri neodređenosti optužbi ali i neprimerenosti kazne sa *liste od 105 streljanih* jesu sledeći slučajevi:

"*Kockar Veljko**,** student tehnike, agent Gestapoa, istakao se u širenju laži i kleveta protiv Narodno-oslobodilačkog pokreta."*[74]

"Vučićević V. Dobrivoje, frizer. Krio je nemačke vojnike i pomagao ih da ne padnu u ruke NOV, posle oslobađanja Beograda."

"*Smidling J. Josif, tipograf, zloglasni agent nemačkog Gestapoa."* Na ovoj listi ima još sličnih obrazloženja.

O brutalnosti vojnih sudova svedoči i to da se u to vreme *zbog sitnih krađa* mogla izgubiti glava. Brat Meše Selimovića, Šefkija, krajem

---

71 *Scena*, br. 2, 1990, 30; *Svedočenje Boška Milanovića iz Beograda* dano autoru 25. aprila 2006.

72 "Presuda Vojnog suda komande grada Beograda", *Borba*, 16. januar 1945.

73 "Saopštenje Vojnog suda Komande grada Beograda", *Borba*, 4. januar 1945.

74 "Saopštenje Vojnog suda Prvog korpusa NOVJ o suđenju ratnim zločincima", *Politika*, 27. novembar 1944.

1944. u Tuzli streljan je za primer, iako partizanski oficir, zbog optužbe za sitnu krađu iz magacina. O tome govore mnoge presude objavljene u partijskom glasilu *Borba* krajem 1944, u kojima se i zbog mnogo bezazlenijih razloga nego što su politička ubeđenja olako izricala smrtna kazna:[75]

U prvoj, Radomir Žugić, bivši magacioner ekonomskog odseka Komande grada Beograda, optužen da je otuđio i prodao nameštaj i garsonjeru koje su kao ratni plen pripale državi, kao i tekstil i 22 paketa šibica za sumu od 60.000 dinara, osuđen je na smrt streljanjem, a lice kome je prodao, Milan Nježić, osuđen je na tri godine zatvora s prinudnom radom i konfiskaciju.

U drugoj presudi, Dragoljub Dimitrijević, učitelj u Doma maloletnika, zbog zloupotreba prilikom izdavanja stana Matije i Borivoja Ivkovića u Resavskoj 6, kojom prilikom je došlo do pljačke i što je sam navodno otuđio 10.000 dinara, osuđen je na smrt streljanjem. Drugooptužena Stanica Vujović, zbog krađe 1 vaze za cveće i 3 čašice za vermut osuđena je na 6 meseci zatvora sa prinudnim radom. Ljubica Stojanović, zbog krađe 1 tegle s medom, 4 para ženskih čarapa, 3 čašice za rakiju takođe je osuđena na 6 meseci zavora sa prinudnim radom. Emilija Dragin, nastojnica kuće u Resavskoj 6, koja je optužena da je, pored saučešća u pljački tokom rata sarađivala i sa Gestapoom, osuđena je na smrt, gubitak građanske časti i konfiskaciju.

Tri dana kasnije, 20. decembra 1944. u istom listu obnarodovano je da su zbog pljačke, Danica Oraščanin, Ljubica Protić i Franjo Horvatin streljani. Prve dve zato što su predstavljajući se kao partizanke I proleterskog korpusa iz stana u Kosovskoj 37/I otuđile 33.000 dinara i par cipela kao i iz stana u Dečanskoj 7/III – 8 metara svile, spavaćice, 2 kombinezona. Trećeoptuženi zato što je kao ekonom u kuhinji pri garaži u Bitoljskoj 23 zakidao radnicima na sledovanju u zejtinu, mesu i šećeru (ukupno 5 kg mesa, 2 kg šećera, 5 kg zejtina), a ušteđene količine prodavao i novac držao za sebe.[76]

Dragomir Radovanović, bivši aktivni potpukovnik, osuđen je na smrt streljanjem zbog toga što je kao šef saobraćajnog odseka Komande grada Beograda iz vojnog slagališta nezakonito prisvojio dve tone šleskog uglja i zatražio od stambenog odseka još jedan stan iako je već imao jedan.[77]

---

75 "Dve presude Vojnog suda Beograd", *Borba*, 17. decembar 1944; M. Selimović, *Sjećanja*, Beograd 2002, 142.

76 "Zbog pljačke na smrt", *Borba*, 20. decembar 1944.

77 "Presuda Vojnog suda Komande grada Beograda", *Borba*, 4. januar 1945.

Drakonske kazne su imale pre svega propagandnu svrhu zastrašivanja i disciplinovanja, a bile su i osnov za priču o partizanskom moralu "*jer se streljalo i za jednu ukradenu jabuku*". Ovakve optužbe, kao i one za kolaboraciju, bile su istovremeno zgodan instrument za eliminaciju protivnika. U to vreme su se mogle lako prišiti svakome koji nije baš mirisao novu vlast, a nije mu se mogla lako prigovoriti saradnja sa okupatorom.

Objavljeni spiskovi građana su tek delić žrtava revolucionarnog terora u Beogradu, dok je mnogo veći broj onih kojim se za presudu i grob ne zna, niti su njihove porodice o tome ikad zvanično obaveštene. Presude i obrazloženja sa suđenja su šturi i jednolični. Zapisnici sa saslušanja iz ovog perioda uglavnom ne postoje, a u ono malo pronađenih optuženi se brane u svojim izjavama na sličan način (pa se uvek može sumnjati u njihovu izvornost).

Ministar Risto Jojić u izjavi sa saslušanja 30. oktobra 1944. kaže: *"...Krajem aprila meseca pozvao me je M. Aćimović, i izneo mi šta Nemci nude i traže, pa mi je rekao da se mora obrazovati civilna uprava, ako se civilna uprava ne obrazuje oni – Nemci neće se mnogo bakćati sa našim stvarima, već će podeliti Srbiju između Mađarske, Bugarske i Hrvatske i tako rešiti stvar... Ostavka mi je uvažena 8. jula 1941. kad sam prestao biti komesar za prosvetu, na kom sam položaju do tada bio. Ostavku sam podneo zbog toga što kad je Rusija bila napadnuta od Nemačke, već je u zemlji počelo vrenje i pokret pa sam predviđao da će neminovno doći do sukoba između postojećih vlasti i naroda. Istina je da sam u avgustu mesecu potpisao Apel koji je osudio Narodno-oslobodilačku borbu. Apel sam potpisao iz slabosti jer sam se bojao odreći potpis kad su me ponudili da ga dam i pozvali kod Aćimovića u kabinet da tamo dam potpis... Dražinom pokretu nisam pripadao niti sam sa njegovim ljudima imao nekakvu vezu iako su me nagovarali..."*[78] Interesantno je da je u arhivi Specijalne policije grada Beograda Jojić označen kao *"...anglofil i demokrata blizak komunistima"*.[79]

I drugi ministri, R. Veselinović – min. poljoprivrede, Momčilo Janković – min. pravde, Dušan Đorđević – min. finansija, na saslušanju tvrde da su ušli u vladu iz patriotskih razloga i očuvanja kakvih-takvih pozicija zemlje, negirajući ličnu kolaboraciju sa Nemcima i pomoć Draži Mihailoviću. Momčilo Janković, ministar pravde u Aćimovićevoj, pa on-

78 AJ, DK-110, fasc. 826, jed. 878, *Zapisnik sa saslušanja Riste Jojića.* Prema sećanju prof. dr Miodraga Cvetkovića, njegovog sina Mihajla Jojića upoznao je na Sremskom frontu: "*Bio je utučen i očajan tad nisam znao zašto kasnije sam čuo da mu je otac streljan od partizana*", M. Cvetković, *Memoari* (neobjavljeni).

79 AGB, BDS, PA, J-30.

da bez portfelja u Nedićevoj vladi, čak kaže: *"Ostavku sam dao 5. oktobra 1941. zbog toga što su Nemci bili naglasili kaznenu ekspediciju u Srbiji. Nedićev rad smatram za izdaju, no to od momenta kad su Nemci naglasili kaznenu ekspediciju za Srbiju a on i dalje ostao u upravi... čak je dao izjavu u štampi, da će srpski narod ići rame uz rame sa Nemcima u velikoj borbi za Evropu. Svoju izjavu je potvrdio jer je otišao sa Nemcima. Tačno je da sam ja u 1941. godini avgusta meseca potpisao jedan apel koji je bio uperen protiv komunista kao nosioca otpora. Ovo sam učinio u nadi da će se izbeći kaznena ekspedicija."*[80] Dragi Stojadinović potvrđuje njegov sukob sa Nedićem kao razlog za izlazak iz vlade, navodeći da je on kulminirao sa aferom oko prodaje Pančevačkog rita Nemcima, kojoj se Janković oštro usprotivio.[81]

Međutim, čak i ovakve izjave i osude postupaka predsednika vlade nisu mogle da pomognu optuženima. Na taj način, i *meka grupa* u vladi, koja se na sednici od 24. jula 1943. izjasnila protiv dalje saradnje sa Nemcima (Veselinović – Janković – Jonić), takođe je kažnjena najstrožom kaznom.[82]

Ni kod jednog okrivljenog nema priznanja konkretne krivice niti utvrđivanja stepena odgovornosti za počinjena dela svakog pojedinačno. U *grupnim procesima* istina je zamagljivana. Neretko su stvarni kolaboracionisti i ratni zločinci *trpani u isti koš* sa časnim ljudima. Kolektivizovanjem krivice osuđivani su na smrt zbog samog čina učestvovanja u vlasti (makar i delimičnog), ili zato što su se našli na čelu nekih od institucija koje su radile u uslovima okupacije. Postoje i neprincipijelnosti. Neke potpisnike Apela iz 1941. preki sudovi su osudili na smrt, J. Tanovića i S. Stefanovića, ili robiju (K. Kumanudi, L. Marković i dr.), dok je Veljko Petrović postavljen za direktora Narodnog muzeja. Dragi Stojadinović, direktor *Vremena,* osuđen je na vremensku kaznu, dok su Dušan Glišić i drugi novinari (neki čak i iz sportske redakcije) streljani. Istorije *pojedinih slučajeva sa spiska 105 streljanih*, o kojima se nešto više zna zahvaljujući živim i aktivnim svedocima, potomcima ili rođacima žrtava (uz svu opreznost prema ovakvoj vrsti izvora) ili dostupnosti pojedinih sudskih presuda, mogu nam pomoći da naslutimo šta se krilo iza uopštenih i šablonizovanih optužnica, koje su se po pravilu završavale smrtnom kaznom, a u velikom broju slučajeva bez bilo kakvog legalnog sudskog procesa.

---

80 AJ, DK-110, fasc. 826, jed. 824.

81 *Momčilo Janković*, advokat iz Niša, član upravnog odbora *Vremena,* član JRZ i narodni poslanik pre rata, žestoko se usprotivio zahtevu Nemaca da im se proda Pančevački rit, smatrajući to izdajom.–Audio-dokument: *Intervju Dragog Stojadinovića Borislavu Pekiću*, London 1974, u posedu autora.

82 AGB, BDS, PA, J-87.

Branko Popović (1882–1944). Poreklom iz ugledne užičke porodice industrijalca, završio je Tehnički fakultet, postao arhitekta i jedan od najpoznatijih srpskih slikara između dva rata, sa brojnim i zapaženim međunarodnim i domaćim izložbama. Učesnik je Balkanskih ratova (ranjen kod Kumanova), kao i Prvog svetskog rata, za šta je odlikovan i unapređen (kao oficir VII pešadijskog puka dobio čin potpukovnika). Bio je iskreni pobornik saradnje južnoslovenskih naroda, ali politički se nije aktivirao iako je bio član Demokratske stranke. Uoči rata postao je dekan Tehničkog fakulteta. Bio je oženjen i imao tri sina, a kao dobrostojeći i ugledan građanin posedovao je više nekretnina širom grada.

Po slomu Jugoslavije, posle učešća u Aprilskom ratu 1941, uhapšen je kao intelektualac zagovornik zapadne demokratije i zatvoren na Banjici. Spletom srećnih okolnosti uspeva da se izbavi i vrati na radno mesto dekana Tehničkog fakulteta. Odbio je da bude potpisnik *Apela srpskom narodu* avgusta 1941, koji je pozivao na mir i rad (*iako se i za to u presudi tereti*). Kao dekan je spasavao studente – kako mlade komuniste tako i omladince Draže Mihailovića (za šta po rečima njegovog sina Prijezde postoje živi svedoci). Sarađivao je u izradi *Srpskog civilnog plana* sveukupnog nacionalnog preporoda, sa drugim uglednim intelektualcima (*V. Čajkanović, S. Stefanović, N. Popović* i dr.). Oslobođenje Beograda porodica Popović je dočekala sa oduševljenjem, pozdravljajući oslobodioce: *"Bio je divan i sunčan oktobarski dan. Svi smo izašli na ulice da pozdravimo Ruse. Otac je poneo rakije i častio vojnike i ta proslava je trajala oko jedan sat"* – seća se njegov sin Prijezda Popović, tada dvadesetogodišnjak. – "*Već oko 23 časa dva oficira OZN-e sa šmajserima su uhapsili i odveli oca. On se nije mnogo uzbuđivao oko toga, mislio je da će se brzo vratiti i nije hteo ni da uzme zimski kaput"*.[83]

Iako je pet dana uoči oslobođenja upozoren od Jovana Avakumovića, tada čuvenog matematičara i kućnog prijatelja, da će ga komunisti uhapsiti, odbio je da beži iz Beograda, smatrajući da nema šta da krije. Od tog dana porodica ga više nije videla. Prvi nagoveštaj da se Branku desilo nešto strašno stigao je od kućnog prijatelja, prorežimskog slikara Đ. Andrejevića Kuna (kasnije useljenog u njegov stan), koji je, očigledno više upućen, došao već 20. novembra 1944. da upita da mu se izda njegov atelje. Dana 27. novembra 1944, prelistavajući *Politiku,* porodica Popović je ugledala ime Branka Popovića među 105 osuđenih i streljanih "*narodnih izdajnika"*. Presudu doskoro niko nije video niti se zna

83 M. Pijade je navodno privatno izjavio da nikad ne bi dozvolio da se na spisku streljanih nađu ugledni Beograđani poput Branka Popovića (inače ličnog prijatelja njegovog brata Davida Pijade), samo da se u to vreme nalazio u Beogradu. – *Svedočenje Prijezde Popovića* dano autoru 10. januara 2003.

gde je sahranjen. U fondu Državne komisije pronašli smo presudu kojom je osuđen sa još pet lica optuženih za kolaboraciju. Imajući razloga za sumnju da je proces u stvari potpuna režija OZN-e, moguće i naknadno fabrikovan (onako kako je to major Trešnjić opisao), budući da se za pomenuta krivična dela ne navode nikakvi konkretni dokazi niti postoji potpisana izjava sa salušanja optuženog, donosimo izvod iz presude Vojnog ratnog suda Prvog proleterskog korpusa, gde se kaže da je: *"...Optuženi Popović Branko kriv zato što je posle kapitulacije i posle izmene stare Univerzitetske uprave, on jedini od starih članova ušao u nov Senat, čime se vidno istakla podrška poznatom zlikovcu ministru Joniću i njegovom novom pravcu u vaspitanju školske omladine; kriv je dalje što je bio jedan od potpisnika Apela 1941. godine kojim je osuđena borba Narodno-oslobodilačkog pokreta, i najzad zato što je, kad je bio na položaju dekana Tehničkog fakulteta, često išao kod šefa otseka Specijalne policije Bećarevića i s njim se dogovarao kome treba dozvoliti izlazak na ispite i koga treba od studenata zbog svog rodoljublja i neslaganja sa postojećim stanjem, ukloniti s fakulteta i zatvoriti sa svim onim mučenjima koja su kasnije dobijali u Specijalnoj policiji"*.[84]

Suđeno mu je u šarolikoj grupi sa R. Jojićem i M. Jankovićem – bivšim komesarima M. Aćimovića, K. Mihajlovićem – direktorom Čačanske gimnazije, V. Jovanovićem – novinarom *Obnove* i Jakšom Vagnerom, činovnikom specijalne policije u Beogradu. U predmetu postoje samo zapisnici sa saslušanja Rista Jojića i Momčila Jankovića dok izjava da se *"presuda temelji na priznanjima svih optuženih"* nema uporište u sudskim dokumentima. Zapisnik sa saslušanja B. Popovića, kao i ostalih, nismo pronašli u predmetu, dok saslušani Jojić i Janković osporavaju osnovu optužbe. U arhivi Specijalne policije grada Beograda za njega se čak kaže da je "*slobodan zidar nastrojen ka levici"*, što je u suprotnosti sa navodima optužbe da je bio denuncijant.[85] Naročiti je cilj bio optužene povezati u isto klupko (iako se često nisu ni poznavali) i krivicu kolektivizovati, budući da u pojedinim slučajevima ona realno nije postojala ili bar ne u istom stepenu: *"Svi optuženi predstavljaju i čine jednu te istu bandu, jer su svi oni skupa, mada lično nevezani radili, jedan isti, prljavi posao, jednu istu izdajničku rabotu. Zbog toga ih Vojni ratni sud na osnovu članova 13, 14, i 16 Uredbe o ustanovljenju vojnih sudova, oglašava za narodne izdajnike i neprijatelje našeg naroda i kažnjava jednom istom kaznom, kaznom smrti, koja se ima izvršiti strelja-*

84 *Presuda Vojnog ratnog suda I proleterskog korpusa od 18. novembra 1944,* AJ, DK-110, fasc. 828-876. Inače *Bećarević* je ostavljen još tri godine u životu kako bi ispričao sve što zna o političkim oponentima, ali i ponašanju komunista. Osuđen je na smrt i streljan sa Vujkovićem 1949.

85 *Dosije V. Jonića,* AGB, BDS, PA, J-87.

njem, gubitkom časnih prava za svagda i konfiskacijom celokupne imovine."[86] Porodično imanje je konfiskovano, a pod pretnjom smrti nije se smelo poneti ništa osim ličnih stvari. U njegov stan u Knez Mihailovoj ulici uselio se slikar Đorđe Andrejević Kun sa ženom Nadom. Popovići su se na taj način, pred prvu posleratnu Novu godinu u slobodi, našli na ulici, primorani da duže vreme žive u potkrovlju kod rođaka.

Dr Petar Zec (1887–1944). Do Drugog svetskog rata živeo je u Gospiću. Bio je senator i zamenik bana dr Ive Perovića u kraljevskom namesničkom veću. U Gospiću je bio izuzetno cenjen kao direktor opšte bolnice *Marton.* Kao Srbinu, ustaše su mu zapretile klanjem, pa je njihov nož izbegao u poslednjem trenutku, uspevši da dođe u Beograd, gde je radio u toku rata kao sekretar *Crvenog krsta Srbije*. Bio je popularan u Srbiji, a posebno u Beogradu, zbog zapaženih humanitarnih aktivnosti na zbrinjavanju izbeglica iz NDH, koje su ovde našle utočište. Zbog toga je vest o streljanju ovog čoveka kao izdajnika zatekla mnoge građane. Preki Vojni sud ga je osudio na smrt sa kvalifikacijom: "*kolaboracija sa Nemcima"* i "*rad u srpskom Crvenom krstu"* u vreme kada je u Srbiji na vlasti bio Milan Nedić. Prema nekim izvorima, streljan je odmah bez suda u svom stanu.[87] Pored njegovog imena na listi 105 streljanih stoji i "*isticao se zalaganjem za ostvarivanje planova Nedića i Nemaca"*. Imovina mu je konfiskovana, a njegova udovica je izbačena iz stana u Frankopanovoj 32. Dejan Medaković, koji ga je dobro poznavao, u svojim memoarima svedoči o njemu kao o humanoj i moralnoj ličnosti koja se u teško vreme prihvatila odgovornog zadatka.[88]

Dušan Glišić (1898–1944). Građevinski inženjer, preduzetnik, uradio statiku za zgradu *Borbe*, oženjen Nadeždom, sestrom Milana i Dragog Stojadinovića, u toku rata *tehnički urednik* lista *Novo Vreme*. Pred bombardovanje 1944. sklonio se sa porodicom u Aleksandrovac. Od prijatelja je dobio upozorenje da se skloni i da može biti streljan, ali je smatrao da njegova krivica nije velika i da nema veze sa ratnim zločinima te da se može opravdati pred sudom – "*Nije đavo tako crn kao što izgleda!",* govorio je. Ubrzo po dolasku posle oslobođenja Beograda uhapšen je i odveden. Porodica je saznala iz novina da je streljan u *grupi od 105*, ali o tome nije dobila nikakav dokumenat sve do konfiskacije tokom slede-

86 *Presuda Vojnog ratnog suda I proleterskog korpusa od 18. novembra 1944*, AJ, DK-110, fasc. 828-876.

87 "Svedočenje Kuzmanović Mirjane, Crveni uragan nad Beogradom 1944-1945", *Glas javnosti*, 3. decembar 2003. Prema saznanjima dr B. Pavlovića, doktor P. Zec streljan je u svom stanu pred porodicom. – TV dokument *Crveno doba*, emisija br. 2, RTS, 2. mart 2004.

88 D. Medaković, *Efemeris II*, Beograd 1998, 276; Č. Mitrinović, *n. d.*, 28.; *Politika*, 27. novembar 1944.

će godine. Svi su bili izbačeni iz stana, a mogli su od imovine samo da ponesu porodične slike. Njegov sin Omilj je kasnije, kao mlad advokat, uspeo da dođe do vojnog registra i spiska od 105 streljanih narodnih neprijatelja, ali među njima nije bilo njegovog oca. Kći Ljiljana se kasnije udala za Borislava Pekića (po njegovom izlasku sa robije).[89] Direktor *Novog Vremena* Dragi Stojadinović, njegov pašenog, posle izručenja juna 1945. osuđen je početkom avgusta 1946. na smrt, ali je zatim kazna smanjena na s*amo* 15 godina, da bi 1953. bio amnestiran. Emigrirao je u Argentinu.

Đura Janković (1894–1944). Šumarski inženjer, učesnik I svetskog rata, ministar šuma i rudnika u vladi Milana Stojadinovića, istakao se zalaganjem da Zenica i Bor postanu veliki industrijski centri, jedan od tvoraca agrarne reforme u predratnoj Jugoslaviji. Oboleo od šećerne bolesti, proveo celu okupaciju potpuno neaktivan i skrhan bolešću. Na dan 20. oktobra 1944, za vreme ručka u porodičnoj kući u Prote Mateje 65, dva partizanska vojnika ga dižu sa stola i grubo odvode. Prema pričanju sina Stevana,[90] on ga je pronašao posle nekoliko dana u podrumu zgrade u Baba Višnjinoj 49 u Beogradu. Otac ga je poljubio, skinuo ručni sat i predao mu ga. Znao je da ga poslednji put vidi, jer su iz tog zatvora odvodili ljude na egzekuciju. Budući da nije bio aktivan u Nedićevom režimu, izgubio je glavu samo zbog toga što je bio ministar u Kraljevini Jugoslaviji pre rata i neistomišljenik komunista. Prema drugom svedoku, oslanjao se na prijateljstvo sa N. Kalabićem i mirnu savest jer nije učestvovao u okupacionom režimu, pa je odbio da beži iz Beograda.[91]

Jefta Živadinović (1905–1944). Kapetan kraljeve garde jugoslovenske vojske i istaknuti funkcioner pokreta DM za Beograd. Odmah po oslobođenju, 22. oktobra 1945, uhapsio ga je zloglasni Bata Živančević, jedan od funkcionera OZN-e za XII kvart, Dedinje. Zatvoren i saslušavan u zatvoru u zgradi OZN-e na Senjaku, ulica Vladete Kovačevića (danas *ART televizija*). Ubrzo je izveden i streljan u šumi u blizini manastira Vavedenje. O tome, ni o toku sudskog procesa protiv njega, ništa se nije znalo. Da je streljan objavljeno je u *listi 105 streljanih* u *Politici*, odakle su za njegovu smrt saznali najbliži.[92]

Aleksandar Stojanović (-1944). Rođen u Beogradu, postao armijski oficir 1905. posle završene Vojne akademije. Učestvovao u Balkanskim i Prvom svetskom ratu. Kao ratnik odlikovan za hrabrost Karađor-

---

89 *Svedočenje advokata Omilja Glišića iz Beograda*, dano autoru 22. 12. 2004.

90 *Iz lične arhive likvidiranih bez presude i utvrđivanja krivice, Svedočenje Stevana Jankovića,* Privatna arhiva advokata Prijezde Popovića.

91 Audio-dokument: *Intervju Dragog Stojadinovića Borislavu Pekiću*, London 1974, u posedu autora.

92 *Svedočenje arhitekte Mihaila – Miše Živadinovića,* dano autoru januara 2005.

đevom zvezdom. U međuratnom periodu na visokim vojnim dužnostima kao izaslanik u Bukureštu, načelnik štaba Prve armijske oblasti u Novom Sadu, komandant divizijske pešadije u Subotici i v. d. komandanta Šumadijske divizijske oblasti u Kragujevcu. Tokom 1937. postao je pomoćnik ministra vojske i blizak saradnik ministra Ljubomira Marića i braće Milutina i Milana Nedića. Kao komandant konjice stiče najviši čin, ali je smenjen ubrzo posle martovskog puča 1941. Posle sloma, M. Nedić ga kao bivšeg saradnika uzima za načelnika Odeljenja za vojne zarobljenike, a kasnije i za načelnika Vrhovnog odeljenja. Nije se priključio Nediću i ministrima koji su pod zaštitom Nemaca napustili Beograd. Ubeđen u svoju nevinost, dočekao je oslobodioce u svom stanu u Mileševskoj 34/1. Uhapšen je početkom novembra 1944. i osuđen prema Uredbi Vrhovnog štaba o vojnim sudovima pred Vojnim sudom Prvog korpusa NOV po kratkom postupku, zbog saradnje sa okupatorom, i streljan. Među glavnim navodima optužnice je činjenica da je na zahtev ministra pošta izdejstvovao saradnju sa četničkim jedinicama na terenu u obezbeđenju TT linija. Smrtna presuda objavljena je u *Politici* 27. novembra 1944. u *spisku 105 streljanih* pod red. br. 70, sa kratkim komentarom da je kao izdajnik sarađivao sa Nemcima u borbi protiv NOP-a.[93]

Novica Džudović (–1944). Učitelj iz Orahovca, pred rat 1940. godine seli se sa porodicom u zavičajnu kuću, selo Gornja Reževica, u andrejevičkom srezu. Za vreme rata, pod partizanima učitelj u oslobođenoj Andrijevici od 1943. godine. Držao se patriotski i časno, učestvovao u savetovanjima oko podizanja ustanka 1941. U oktobru 1944. prišla su mu dva partizana u bugarskim uniformama kod Kalenićeve pijace i uhapsila ga. Bio je u *zatvoru OZN-e u Baba Višnjinoj ulici*, a zatim mu se gubi trag. Objavljeno da je likvidiran u *spisku 105 streljanih* 27. novembra 1944. u *Politici*. Njegova krivica je što je 1941. godine bio protiv preranog podizanja ustanka u Polimlju. Na osnovu izveštaja republičkog javnog tužioca Srbije, KTR 198/94 od 14. septembra 1994, Okružni sud je potvrdio da krivični postupak nije ni vođen; po registrima Vrhovnog vojnog suda takođe nema traga da je protiv njega vođen krivični postupak.[94]

Zanimljivo je da se u *Upisniku presuda Vojnog suda Beograd* za 1944. ne može naći nikakvog traga licima koja se nalaze na listi 105 streljanih. Pojedine grupne presude koje smo pronašli u fondu Državne komisije datirane su na mart 1945. i označene delovodnim brojevima pod kojima se ne mogu naći u upisniku i registru Vojnog suda Beograd. Ob-

93 AJ, DK-110, F. br. 123/1; M. Bjelajac, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije* 1918-1941, Beograd 2004, 282; *Politika*, 27. novembar 1944.

94 *Svedočenje Svetozara Džudovića i izveštaj Republičkog javnog tužioca Srbije Danila Jovanovića, KTR 198/94 od 14. septembra 1994; Iz lične arhive likvidiranih bez presude* advokata Prijezde Popovića.

razloženja su štura a zapisnici sa salušanja uglavnom ne postoje, što navodi na zaključak *da je reč o konstrukcijama i da stvarnog sudskog procesa nije ni bilo već da se sve odvijalo po scenariju koji je opisao major OZN-e Trešnjić.* Lica su uhapšena na osnovu spiskova i dojava, po kratkom postupku im je presuđeno u OZN-i i ubrzo pod okriljem noći kazna i izvršena. I neki od tadašnjih advokata tvrde da su ljudi najpre streljani, a da su presude (i to samo ponekima) pisane kasnije.[95] Sama činjenica da se jedno lice (glumac L. Jovanović) našlo greškom na spisku streljanih svedoči o anarhičnosti i proizvoljnosti ovih procesa, ali i razmerama *divljih čišćenja* u Beogradu. Indikativno je i da *spisak 105* nikad kasnije nije pomenut u režimskoj štampi i publicistici niti mu je pridavan značaj u propagandnim nastupima vodećih komunista. Čak su neki komunisti nezvanično prali ruke. M. Pijade je navodno privatno izjavio: da je on bio u Beogradu nikad ne bi dozvolio da se na spisku streljanih nađu ugledni Beograđani poput Branka Popovića (inače prijatelja njegovog brata Davida).[96]

Srdjan Cvetkovic

"WILD CLEANSINGS" IN BELGRADE 1944.

Summary

According to the available sources and literature, the work deals with the conditions and circumstances under which "wild cleansings" of political and class enemies in Belgrade took place. Special emphasis was laid on the analysis of structure of 105 executed, published in *Politika* on 27 November 1944. The intensity of the repression in the first run of revolutionary forces was influenced by the anarchic war surrounding as well as the revenge moment (especially among the partisans from the other side of The Drina River), but what was happening in reality was actually *a planned action of eliminating political and class enemies* determined by ideological and political needs. In the beginning, the lists of the executed were announced almost simultaneously in all the cities and towns (Uzice, Pozarevac, Jagodina, Krusevac and others), while later their public announcing ceased abruptly, which indicates a planned action. Making lists of the victoms of revolutionary terror public had, above all, propaganda-psychological function – to intimidate the citizens and potential opponents of new government. The witness of its success is the fear that crept into politically and economically broken middle class of those days and lasted until the last decade of 20th century.

Key words: wild cleansings, OZNA, political and social enemies, revolution, repression in Serbia.

95 D. Medaković, *Efemeris III*, Beograd 1997, 60; *Svedočenje advokata D. Maksimovića iz Beograda.*

96 *Izjava advokata Prijezde Popovića* iz Beograda, dana autoru januara 2004.